

İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

İBN KUDÂME’NİN HANBELÎ MEZHEBİ İÇERİSİNDEKİ YERİ VE EL-MUĞNÎ ADLI ESERİ*

THE PLACE OF IBN QUDAMA IN THE HANBALI SECT AND HIS WORK ENTITLED AL-MUGHNI

Ahmet ÇETİNKAYA

Öğr. Gör. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı | Lecturer, University of Eskişehir Osmangazi Faculty of Theology
Department of Islamic Law, Eskişehir, Turkey
ackaya78@gmail.com 0 505 677 6915, orcid.org/ 0000-0001-6272-5566

Recep KILIÇ

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, İstanbul Sultanbeyli Mareşal Fevzi Çakmak Ortaokulu | Religious Culture and Ethics Teacher, İstanbul Sultanbeyli Marshal Fevzi Çakmak Middle School, İstanbul, Turkey
kiliacreceb@hotmail.com 0 536 787 6878, orcid.org/ 0000-0002-4419-480X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 4 Kasım 2021/04 November 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 07 Ocak 2022 /07 January 2022

Yayın Tarihi / Published: 15 Ocak 2022 / 15 January 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak-Bahar 2022/ January – Spring 2022

Cilt / Volume: 8, Sayı / Issue: 1, Sayfa / Pages: 423-449.

Cite as / Atıf: Çetinkaya, Ahmet- Kılıç, Recep. “İbn Kudâme’nin Hanbelî Mezhebi İçerisindeki Yeri ve el-Muğnî Adlı Eseri [The Place of Ibn Qudama in the Hanbali Sect and His Work entitled al-Mughni]”. İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi- İhya International of Islamic Studies 8/1 (Ocak/January 2022), 423-449.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

* Bu makale Dr. Ahmet Çetinkaya’nın danışmanlığında hazırlanan ve 15.1.2021 tarihinde oy birliği ile kabul edilen "İbn Kudâme’nin Fıkıh İlmindeki Yeri ve el-Muğnî Adlı Eseri" adlı yüksek lisans tezinin ilgili bölümlerinden faydalanılarak yazılmıştır.

Etik Beyan / Ethical Statement:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s):

Ahmet ÇETİNKAYA - Recep KILIÇ

Finansman / Funding

Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları / Author Contributions

Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: AÇ (%75), RK (%25)

Veri Toplanması / Data Collection: AÇ (%30), RK (%70)

Veri Analizi / Data Analysis: AÇ (%40), RK (%60)

Makalenin Yazımı / Writing up: AÇ (%80), RK (%20)

Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: AÇ (%90), RK (%10)

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that they have no competing interests.

Öz

Hanbelî mezhebine mensup Kudâme ailesinin bir ferdi olan İbn Kudâme, güçlü münazara kabiliyeti ve çeşitli ilim dallarındaki yetkinliğinin yanı sıra özellikle fıkıh ve kelâm alanlarında şöhret bulmuştur. Eserleri içerisinde onu en çok tanıtan, Hırakî'nin el-Muhtasar'ına, fıkıh ilminde ilerlemiş olanlar için yazdığı el-Muğnî adlı şerhtir. Hırakî'nin el-Muhtasar'ına yapılan şerhlerle mukayese edildiğinde geniş muhtevası, mezhep içi ve mezhep dışı görüşlere yer vermesi ve bu görüşleri delilleriyle ele almasıyla dikkat çeken bu eser, aynı zamanda kendisinden sonraki eserlere etkisi bakımından da ön plana çıkmaktadır. İbn Kudâme, bu eserinde mezhep imamına nispet edilen görüşleri ele alıp incelediği gibi kendinden önceki Hanbelî âlimlerinin görüşlerini de değerlendirerek tercihlerde bulunmuştur. Bu çalışmada, hacimli olan bu eserin "kitabu'n-nikâh" bölümünü ele alarak İbn Kudâme'nin mezhepteki yerini ve mezhebe katkılarını tespit etmeye çalıştık. Amacımız, ilgili bölüm özelinde İbn Kudâme'nin bu eserini kendisinden önceki ve sonraki benzer eserlerle mukayese ederek ibare, tercih, tahlil ve değerlendirme bakımından ne tür benzer ve farklı yönlerin olduğunu tespit etmek, bu tespitler çerçevesinde de İbn Kudâme'nin mezhep müktesebatına katkısını ortaya koymaktır.

Abstract

Ibn Qudama, a member of the Qudame family belonging to the Hanbali school, became more famous, especially in the fields of fiqh and kalam, in addition to his strong debating ability and competence in various branches of science. Among his works, the one that introduced him the most is the commentary named al-Mughni, which he wrote for Hırakî's Muhtasar for those who have advanced in the science of fiqh. When compared to the commentaries on Hırakî's al-Muhtasar, this work, which draws attention with its wide content, including Hanbali views and other views, and handling these views with evidence, also comes to the fore in terms of its impact on the works that followed. In this work, Ibn Qudama not only dealt with and examined the views attributed to the imam of the madhhab, but also evaluated the views of Hanbali scholars before him and made choices. In this study, we tried to determine Ibn Qudâma's place in the Hanbali school and his contributions to the school by taking the "kitabu'n-nikah" part of this voluminous work. Our aim is to determine what kind of similarities and differences exist in terms of phrase, preference, analysis and evaluation by comparing this work of Ibn Qudama with the similar works before and after it, and to reveal the contribution of Ibn Qudama to the sectarian acquis within the framework of these determinations.

Extended Abstract

Ibn Qudama is a member of the Qudama family, who served the Hanbali sect for a long time. Many scholars have appreciated his value, especially in the field of fiqh. There are many qualifications about him as the imam of the Hanbalis, the foundation of the sect and the procedure, and the imam in the *khilaf*, and he comes to the fore with titles such as Sahibu'l-Mughni, Muvaffak and Sheikh. It is stated that the Hanbali school is divided into three periods as *mutakaddim*, *mutevassit* and *muteabbir*. Ibn Qudama is Baghdad ulama of the moderate period that started with Qadi Abu Ya'la. His works have been the subject of various studies and have influenced the copyright activities of Hanbali scholars since the century he lived.

Ibn Qudama, who is in a competent position in Islamic sciences, has written works in the field of *kelam*, legal theory and *fiqh*. Among these, the work that introduces him the most is al-Mughni, which he wrote by using concise, commentary and various types of works, especially the *khilaf* type. The works and views of Qadi Abu Ya'la al-Ferrâ, Kelvezânî, İbnü'l-Münzir, İbn Abdilber and many other scholars have been the source of al-Mughni. In this work, he tried to include all the views on a subject within or outside the sect, examined and discussed these views and their evidence, and made choices from more than one view in the sect.

al-Mughni has an easily understandable style. Since it is an annotation type work, there are no intricate sentences and phrases. Ibn Qudama did not use a sarcastic and insulting tone towards his opponents while dealing with the subjects in his work. We can say that the author's understanding, which is manifested in his characterization of "disagreement of fiqh as a mercy" in the introduction of his work, manifests itself in the style of the work. In the work, a scientific style was also used in personal evaluations of different views.

In his work, Ibn Qudama included the different preferences and opinions of many important scholars who lived before him, and evaluated them together with their evidence. However, despite this, it has been determined that he left the relevant provision absolute in many issues. Likewise, Ahmad b. Hanbel also examined different views from Hanbel; made their choices within the framework of the preference criteria generally accepted by the sect. However, in some matters, he made choices contrary to the views accepted by the sect or transmitted from the imam of the sect as authentic. In addition, some of his choices are against Hiraki's text. The soundness of the opinion of the imam of the sect has an effect on the preference of that opinion, as well as the evaluations regarding the indication of his words. While Ibn Qudama preferred the views transmitted from the imam of the sect, he also made new *tabriçs* himself, as he included the *tabriçs* related to the indication of the imam's words. Again, he evaluated the *tabriç* made by Hanbali scholars before him according to the texts, the principles of the sect and whether they were accepted in the sect.

Ibn Qudama defended his preferences with evidences such as the Qur'an, sunnah, ijma, the word and practice of the Companions, *istishab*, *maslahat*, qiyas, and custom. He criticizes the evidence of the views he does not prefer from various aspects and also answered the criticisms about the evidences of his preferences. While proving the preferences, the method understanding of the sect was generally reflected. As the direct judgment was derived from the scriptures of the book and sunnah, different inferences were made from the texts that were not directly related to the issue. In addition to the meaning of the alliance of all mujtahids, ijma is used to mean 'the opinion of the majority' and 'the opinion about which there is no disagreement', and that those belonging to the *rafizî* and Shiite groups are not accepted as the people of ijma. Ibn Qudama's criteria in determining the authenticity of the akhbar are understood from his explanations for both the *rivâyet* and the *râvî*. In the event that a khaber reported as *merfû* is not authentic, it is accepted that the proof of the same *rivâyet* being conveyed as *mawkuuf* is accepted. One thing that draws our attention on this issue in the work is the author's reaction to the *mursal* khaber. The opposition's showing the *mursal* khaber as evidence was criticized by Ibn Kudame. However, this situation is open to different interpretations and evaluations. We can say that Ibn Qudama accepted the words and practices of the Companions as evidence unless they were contrary to the clear *nas* and sunnah.

While justifying his choices, Ibn Qudama also applied to rational evidences as well as narrative evidence. Qiyas comes first. He made qiyas based on similar issues within the sect as well as accepting *nass* or *ijma* as the main one. In this context, he not only expressed the contradictions in his own

views to his opponents, but also answered such criticisms directed at him. There is also a statement in the work that *nass* will be preferred in case of conflict between *qiyas* and *nass*. We need to state that the work, which we see that the proofs of *istishab*, *maslahat* and customary evidences are the source of the judgments in the subjects where there is no *nass*, is mostly based on the narrative evidence, in terms of being compatible with the understanding of the sect to which the author belongs.

Among the scholars before him, Ibn Qudama most often referred to Qadi Abu Ya'la. There are similarities as well as differences in the way the two scholars deal with the issues and their preferences. Ibn Qudama especially criticized Qadi Abu Ya'la's anti-sectarian views. It can be said that Ibn Qudama influenced the choices and works of the scholars who came after him. However, as far as we can determine, Ibn Qudama does not have a significant influence on Zerkeşî's preferences. al-Mughni's influence on Merdâvî, who received the title of Qadi in the *müteahbir* period, shows itself in his evaluation of opinions and narrations, his transmissions, his determination of preferential views, and his influence on his preferences beyond being a source. In addition, it has been determined that the preferences of later Hanbali scholars such as Ibn Müflih, Hajjavi and Buhûti are mostly the same with his views. Accordingly, besides the copyright activities of Hanbali scholars, it should be said that Ibn Qudama's work al-Mughni was influential on the fiqh work within the sect.

Giriş

Hanbelî mezhebi günümüzde hükümleriyle amel edilen fikhî mezheplerden biridir. Re'ye mesafeli olan bu mezhebin temel eserleri ise Ahmed b. Hanbel'in (öl. 241/855) fikhî görüşlerine dayanmak suretiyle telif edilmiştir. Mezhebin ilk el kitabı olarak bilinen *el-Muhtasar* adlı eseri Hırakî (öl. 334/946) kaleme almış, Hanbelî ulema bu muhtasar üzerine çalışmalar yapmış ve bu eser medreselerde okutulmuştur. *el-Muhtasar* üzerine yapılan şerhlerden biri de İbn Kudâme'nin (öl. 620/1223) *el-Muğni* adlı eseridir. Bu eser, geniş hacmi ve fıkıhın konularını, delillerine yer vererek mukayeseli biçimde ele alması ile dikkat çekmektedir. Ülkemizde Hanbelî mezhebi ve İbn Kudâme üzerine yapılan çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmakla birlikte¹ görebildiğimiz kadarıyla *el-Muğni* adlı eser kendisinden öncesi ve sonrasıyla mukayeseli bir biçimde incelenmemiştir.

Bilindiği üzere mezheplerin ortaya çıkmasından sonra muhtasarlar üzerine yapılan şerhler, râcih görüşlerin ele alındığı, delillerin genişçe sunulup değerlendirildiği, mezhebin ortak tercihlerinin savunulduğu ve şârihin icthadî faaliyetlerini ortaya koyduğu eserler olmuştur.² Hanbelî mezhebine mensup âlimler de kaleme aldıkları bu tür eserlerde yaşadıkları döneme kadar olan mezhep müktesebâtını gözden geçirmişler, gerek mezhep imamından nakledilen farklı görüşleri gerekse mezhebe katkı sağlayan diğer mezhep âlimlerinin görüş ve tercihlerini inceleyerek yapılan katkı ve tercihlerin gerekçelerini tahlil etmişlerdir. Tabii olarak bu çalışmalarda farklı neticelere ulaştıkları için müteakdim ve müteahhir Hanbelîler arasında ihtilaflar ortaya çıkmıştır. *el-Muğni*'de de mezhep içindeki ihtilaflara yer verilmiş, râcih ve müftâ bih olan görüşler tahlil edilmiş, Ahmed b. Hanbel'den gelen görüşler detaylı bir biçimde ele alınmıştır. *el-Muğni* mezhep içerisindeki bu tartışmalarda etkili olmuş, mezhep içi tercih ve tahlilleri bakımından kendisinden sonraki eserlere kaynaklık etmiştir.

Bu sebeple bu çalışmada şu sorulara cevap aranmaya çalışılacaktır: *el-Muğni*'kendisinden önceki hangi eserlerden etkilenecek telif edilmiştir? İbn Kudâme'yi etkileyen Hanbelî âlimler kimler olabilir? İbn Kudâme tercih ve tahlilleriyle kendisinden sonraki Hanbelî âlimleri etkilemiş midir? Onun fikhî mesaisinde ön plana çıkan unsurlar, yöntemler nelerdir? İbn Kudâme'nin *el-Muğni* özelinde mezhepteki yeri nedir veya bu eser kendisinden sonraki eserler için ne ifade etmektedir? *el-Muğni* hacimli bir eser olduğundan çalışmamızda sadece ibadet ve muamelat yönü olan nikah bölümünü inceledik. Çünkü bu bölümün, eser ve müellifine yönelik yapacağımız değerlendirmeleri daha çok yansıtmaya özelliğine sahip olacağını düşünüyoruz. Ayrıca eserin tamamı çalışmamızın sınırlarını zorlayacağı için sadece bu bölümü ele almayı uygun gördük.

1. İbn Kudâme'nin Hayatı

Hanbelî mezhebine birçok katkısı olan Kudâme ailesine mensup Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâil el-Makdisî, 541/1147 yılında Nablus'a bağlı Cemmâil köyünde doğmuştur.³ İlk eğitimini babasından aldığı söylenir. İbn Kudâme, Hırakî'nin (öl.334/946) telif ettiği *el-Muhtasar*'ı ezberlemiş,

¹ Hanbelî mezhebi ve *el-Muğni* üzerine yapılmış bazı çalışmalar şunlardır: Ferhat Koca, *İslam Hukuk Taribinde Selefî Söylem Hanbelî Mezhebi*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), İsa Atıcı, *Ahmed b. Hanbel'den Gelen Çoklu Rivayetler (el-Muğni Örneği)* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), Muhammed Usame Onuş, *Hırakî'nin el-Muhtasar'ı ve Hanbelî Mezhebine Etkisi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), Esmâ Çubukçu, *İbn Kudâme'nin Usûl ve Furu' Bağlamında Maslahat Anlayışı* (Isparta: V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, 2016), Nusret Dede, *İbn Kudâme Penceresinden Fıkıh Usulü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017).

² Eyyüp Sait Kaya, "Muhtasar' (Fıkıh)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 31/61.

³ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Tezkiye'tü'l-huffâz* (Beirut : Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1998), c. 4/159.

yazdığı bir şiirinde kullandığı bir rediften dolayı da kendisine ‘Muvaffak’ lakabı verilmiştir. Yirmi yaşındayken Bağdat’a ilim tahsil etmeye gitmiş ve orada Abdülkadir Geylani ile tanışıp ondan tasavvuf hırkası giymiştir. Hac için Mekke’ye gitmesi⁴ dışında hayatını Bağdat-Musul-Şam şehirlerinde sürdürmüştür.⁵

İbn Kudâme, Bağdat’ta kaldığı dört yıl boyunca dönemin Hanbelî mezhebi imamı olan Nâsihu’l-İslâm Ebu’l-Feth İbnü’l-Mennî (öl.583/1187) gibi ileri gelen âlimlerden ders almıştır.⁶ Mekke’de bulunduğu sırada ise Hanbelî âlimi Mübârek b. Ali b. Hüseyin et-Tabbâh’tan ilim tahsil eden İbn Kudâme, hocası İbnü’l-Mennî’nin talebi üzerine Bağdat’a dönmüştür. Dımaşk Emeviyye Camii’nde Hanbelîler için bir kürsü kurulması, muhtemelen İbn Kudâme’nin Eyyubîlerle iyi ilişki içinde olması sebebiyledir. Uzun süre Emeviyye ve Kâsiyûn camilerinde ders veren İbn Kudâme, imam ve hatiplik görevi de yapmıştır. Güçlü bir münazara yeteneğine sahip olan İbn Kudâme, cuma namazlarından sonra içlerinde birçok fakihin de bulunduğu çeşitli kişilerle münazara yapmıştır. Son kez Bağdat’tan Şam’a giden İbn Kudâme, hayatını burada tamamlamış; başta telifleri olmak üzere diğer faaliyetlerini ve mücadelesini Şam’da devam ettirmiştir. O, 620/1223 yılında, Cumartesi günü vefat etmiş ve Kâsiyûn mezarlığına defnedilmiştir.⁷

İbn Kudâme, İbnü’l-Mennî ve İbnü’l-Cevzî (öl. 597/1200) başta olmak üzere hayatı boyunca pek çok kimseden ders almış, birçok öğrenci yetiştirmiştir.⁸

2. İbn Kudâme’nin Hanbeli Mezhebi İçerisindeki Yeri ve Eserleri

İbn Kudâme hakkında âlimlerin söyledikleri ve kendisine verilen unvanlar onun, mezhep içerisindeki konumunu açıkça göstermektedir.⁹ Onun ilmî yetkinliğine dair İbn Teymiyye (öl. 728/1328) “Evvâ’den sonra Şam’a, İbn Kudâme’den daha fakih biri gelmemiştir”¹⁰ derken, İbn Kesîr (öl. 774/1373) “Ne kendi zamanında ne de öncesinde ondan daha fakih biri olmadığını”¹¹ ifade eder. Yine hakkında söylenenlere bakıldığında kendisinin ‘Hanbelîlerin imamı’¹², ‘Birçok ilimde imam’¹³, ‘Şeyh/Şeyhu’l-İslâm/Şeyhu’l-mezheb’¹⁴ şeklinde nitelendirildiğini görüyoruz. Güçlü münazara kabiliyeti ve çeşitli ilim

⁴ Hacca hicri 574 yılında gittiği söylenir, bk. Ebü’l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-zeheb fi abbâri men zeheb*. (Beirut : Dâru İbn Kesir, 1986), c. 7/156.

⁵ İbn Kudâme’nin Irak’a iki defa gittiği; Ahmed b. Hanbelî’nin mezhebi üzerine fakih olmasını Bağdat’ta tamamladığı zikredilir. Bk. Ebü’l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-nihâye*. (Cize : Hicr li’t-Tibaa ve’n-Neşr, 1997), c. 17/117.

⁶ Ebü’l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed İbn Receb, *ez-Zeyl ala Tabakâtü’l-Hanâbile*. (Riyad : Mektebetü’l-Ubeykan, 2005), c. 3/283.

⁷ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. İbn Receb, *ez-Zeyl*, c. 3/281-289; İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, c. 17/116-120; İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-zeheb*, c. 1/49 vd., 7/155 vd.; Muhammed Zuhaylî, *Mervi’u’l-ulûmi’l-islâmiyye* (Şam: Dâru’l-marife, ts.), 450-451; Ferhat Koca, “İbn Kudâme, Muvaffakuddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 20/139-140; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *el-İber fi haberî men gaber*. (Beirut : Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1985), c. 3/180-182; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkah Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları* (Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 537 vd.

⁸ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğni* (Riyad: Dâru âlemi’l-kütüb, 1997), c. 1/11-26.

⁹ Hakkında yazılan eserler için bk. Bekr b Abdullah Ebû Zeyd, *el-Medhalü’l-mufassal ila fikhi’l-imam Ahmed b. Hanbel ve tabricatü’l-ashab*. (Riyad : Dâru’l-Âsime, 1997), c. 1/444; İbn Kudâme hakkında söylenenler için bk. Ali b Saïd Gamidî, *İbtîyârâtü İbn Kudâme el-fikhiyye fi eşheri’l-mesâilü’l-hilâfiyye*. (Riyad : Daru Taybe, 1997), c. 1/32-35.

¹⁰ İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-zeheb*, c. 7/158.

¹¹ İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, c. 17/117.

¹² İbn Receb, *ez-Zeyl*, c. 3/284.

¹³ İbn Receb, *ez-Zeyl*, c. 3/283-284; İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-zeheb*, c. 7/157.

¹⁴ Mansur b. Yunus b. Salâhiddîn Buhûtî, *Keşşâfu’l-kemâ’ an metni’l-İknâ’*. (Beirut : Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1983), c. 1/20; Ebû Zeyd, *el-Medhalü’l-mufassal*, c. 1/185; Ebü’l-Hasan Alâeddin Ali b. Süleyman b. Ahmed Merdâvî, *el-*

dallarındaki yetkinliğinin yanı sıra İbn Kudâme özellikle fıkıh ve kelâm alanlarında daha meşhur olmuştur.¹⁵

İbn Kudâme'nin, Selefî-Hanbelî gelenek içinde kalarak kaleme aldığı kelâm sahasındaki eserlerine şunlar örnek verilebilir:¹⁶ *Tabrîmu'n-nazar fî kütübi ehlî'l-keîâm*, *Lumâtu'l-i'tikâdi'l-hâdî ilâ sebîli'r-reşâd*, *İsbâtu sıfati'l-uluv*, *Münâzara fî'l-Kur'âni'l-Azîm*, *el-Burbân fî beyâni'l-Kur'ân*, *Zemmu't-te'vîl*, *el-'Akâde fî ilmi't-tevhîd*, *Risâletu't-tenzîh*, *Risâle ile'ş-Şeyh Fabreddîn İbn Temîyye fî tablâdi ehlî'l-bid'a fî'n-nâr*.

İbn Kudâme'nin fıkıh usulü alanında yazdığı tek eser, özgünlüğü noktasında tartışmalar bulunan *Ravzatu'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir fî usulî'l-fıkıh 'alâ mezhebi'l-imâm Ahmed* adlı eser olup o, bu eserini Gazzâlî'nin *el-Mustasfâ*'sını esas alarak telif etmiştir. Eser üzerine Şemseddin Ebu'l-Feth el-Ba'î'nin (öl.716/1316) *Telhîsu ravzati'n-nâzir*'i, Necmeddin et-Tûfî'nin (öl. 716/1316) *el-Bülbül fî usulî'l-fıkıh*'ı ve Abdülkâdir b. Ahmed b. Bedrân'ın (öl. 1346/1927) *Nüzhetu'l-hâteri'l-âtır*'ı olmak üzere birçok çalışma yapılmıştır.¹⁷

İbn Kudâme'nin fûrû' fıkıh alanındaki eserlerinden dördünün ön planda olduğu görülmektedir. Abdülkâdir Bedrân, İbn Kudâme'nin fıkıh eserlerinden bahsederken onun dört tabakayı dikkate alarak eser verdiğini ifade eder. Buna göre İbn Kudâme, mübtediler için *el-'Umde*'yi¹⁸; daha üst derecede olup mütevasıt derecesine ulaşamamışlar için *el-Mukni*'i; mütevasıtlar için üçüncü eseri *el-Kâfî*'yi ve son olarak da *el-Muğni*'yi telif etmiştir. Bunlardan *el-Mukni*'de yalnızca Ahmed b. Hanbelî'den gelen rivayetleri aktarmış, *el-Kâfî*'de mezhepte icthad derecesine ulaşacaklara hitap etmek için delillere yer vermiştir. O, *el-Muğni*'de ise hem rivayetleri hem de müctehid fukahânın ihtilaflarını ve delilleri kavratmayı hedeflemiştir. Bu kitap mutlak icthad yapabileceklere yönelik olup bu yönüyle müctehidde bulunması gereken şartları sağlamayı amaçlamaktadır.¹⁹

Abdülkâdir Bedrân, *el-Mukni*'i mezhebin üç meşhur metninden birisi olarak nitelemektedir. Nitekim Hırakî'nin *el-Muhtasar*'ı yegâne otorite olma özelliğini *el-Mukni*'ye kadar korumuştur. Çünkü bu eserden sonra Hırakî'nin tertibi, Hanbelî âlimler tarafından terkedilmiştir.²⁰ Ancak Hırakî'nin *el-Muhtasar* adlı eseri, İbn Kudâme'nin bu eseriyle etkisini devam ettirmiştir. *el-Mukni*' ile *el-Muhtasar* üzerine günümüzde yapılan çalışmalar, bu iki eser arasında benzerlikler olduğunu tespit etmiştir. Dolayısıyla *el-Mukni*'in kendisinden sonraki eserlere etki etmesinde bu muhtasarın payı vardır.²¹

İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel (Beyrut : Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1986), c. 1/3.

¹⁵ Koca, "İbn Kudâme, Muvaffakuddin", 20/140; Eserlerinin listesi için bk. Ebü'l-Mehasin Cemâleddin Yusuf b. Hasan b. Ahmed İbnü'l-Mibred, *Mu'cemü'l-kütüb*. (Kahire : Mektebetü İbn Sina, 1989), 94-96; İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 1/26-37.

¹⁶ Koca, "İbn Kudâme, Muvaffakuddin", 20/140.

¹⁷ Ferhat Koca, "Ravzatu'n-Nâzir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2007), 34/476-477.

¹⁸ *el-'Umde* üzerine yapılan şerhler arasında şunlar zikredilebilir: Ebû Muhammed Bahâeddin Abdurrahman b. İbrahim el-Makdisî (öl. 624/1226), *el-'Udde şerhu'l-'Umde*, Ebu'l-Abbas Takiyyuddîn İbn Teymiyye (öl. 728/1327), *Şerhu'l-'Umde fî'l-fıkıh*, Abdülmu'min b. Abdülhak el-Katî (öl. 739/1338), *Şerhu'l-'Umde*.

¹⁹ Abdülkâdir İbn Bedrân, *el-Medhal ila mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel* (Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1981), 433-434.

²⁰ Şükrü Özen, "Hırakî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 17/322; Ebû Zeyd b. Bekir *el-Muhtasar*'dan sonraki en meşhur metin olarak *el-Mukni*'i tavsif eder, Ebû Zeyd, *el-Medhalü'l-mufassal*, c. 2/722.

²¹ Muhammed Usame Onuş, *Hırakî'nin el-Muhtasar'ı ve Hanbelî Mezhebine Etkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 102-110.

3. İbn Kudâme'nin el-Muğnî Adlı Eseri

Hanbelî mezhebinde temel ve meşhur metinlerden birisi olan Hırakî'nin *el-Muhtasar*'ı üzerine birçok çalışma yapılmıştır.²² Bunlardan en büyük ve en meşhur şerhin İbn Kudâme'nin *el-Muğnî*'si olduğu, onun bu eseri ile “mezhebi (daha) güzelleştirdiği (ve yücelttiği)” ifade edilmiş, kendisi de bu eser ile tanınmıştır.²³

İbn Kudâme, *el-Muğnî*'nin mukaddimesinde üstün faziletleri dolayısıyla Ahmed b. Hanbelî'nin mezhebinin seçtiğini, onun görüş ve tercihlerini kendisine tâbî olacaklar için şerh etmek istediğini dile getirir. Klasik fıkıh eserlerinde genellikle görüldüğü üzere İbn Kudâme de mensup olduğu mezhebin imamının meziyetlerinden bahseder. Bunun yanında o, (fikhî) ihtilafın büyük bir rahmet olduğuna dikkat çekerek eserinde diğer imamların görüşlerine de yer vereceğini söyler.²⁴

Hırakî'nin *el-Muhtasar*'ına yazılan şerhlerden Kâdı Ebû Ya'lâ (öl. 458/1066) ve İbnü'l-Bennâ'nın (öl. 471/1079) eserleri *el-Muğnî*'den önce kaleme alınmıştır. İbn Kudâme, kendisinden önce Hırakî'nin *el-Muhtasar*ı üzerine yazılmış şerhlerde ele alınan hususları yeni bir dille incelemiş ve metinde yer alan meselelerin hükümlerini daha detaylı olarak delillendirmiştir. Onun eseri, kendisinden önceki birikimi yansıtmaması bakımından diğer şerhlerden farklı olduğu gibi farklı görüşleri hem naklî hem de aklî delillerle izah etmesi yönüyle önceki şerhlerden daha fazla bilgi içerir. Ayrıca İbn Kudâme, Hırakî'nin *el-Muhtasar*'ında ele alınan konuları mesele ve fasillara ayırmış; bunlarla ilişkili hususlara bütüncül şekilde yer vermiştir. O, meseleleri ele alırken önceki âlimlerin katkılarını da dikkate almıştır. Hemen her meselede Kâdı Ebû Ya'lâ ve Kelvezânî (öl. 510/1116) gibi âlimlerin görüşlerine yer vermesi, bu görüşleri tahlil etmesi de bunu teyit etmektedir.

Hırakî'nin metni üzerine yapılan şerh çalışmaları, *el-Muğnî*'den sonra da etkisini devam ettirmiştir. *el-Muhtasar* üzerine *el-Muğnî*'den sonra kaleme alınmış olan Şemseddîn Zerkeşî'nin (öl. 772/1370) şerhi, bazı Hanbelî çevrelerce övülmüştür. Hatta bu değerlendirmelerde dolaylı olarak *el-Muğnî*'yi gölgede bırakan açıklamalar da vardır. Mesela İbnü'l-İmâd (öl. 1089/1679) ve İbn Humejd (öl. 1295/1878), Zerkeşî'nin şerhini “en güzel şerh” ve “bir benzerinin olmaması” şeklinde nitelendirmektedirler. Ancak İbn Humejd'in *es-Sübhü'l-vabile* adlı eserinin nâşiri, onun, Zerkeşî'nin şerhi hakkındaki bu sözleriyle ilgili düştüğü dipnotta, İbn Humejd'in bu yorumunun makbul olmadığını; İbn Kudâme'nin *el-Muğnî*'sinin daha üstün olduğunu söylemektedir.²⁵ Şerhlerin yukarıdaki değerlendirmelere konu olmasında hangi kıstasların dikkate alındığı farklı çalışmaların konusu olmakla birlikte Zerkeşî'nin şerhinin bu sözlerle mazhar olmasında *el-Muğnî*'nin, dolayısıyla İbn Kudâme'nin katkısının olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Bu iki eseri karşılaştırdığımızda dikkatimizi çeken ilk fark, Zerkeşî'nin, İbn Kudâme de dâhil olmak üzere Hanbelî ulemasının görüşlerine yer vererek eserini telif etmiş olması, İbn Kudâme'nin ise bunlara ek olarak diğer âlimlerin de görüşlerine yer vererek bunları değerlendirmesi ve nadir de olsa mezhebin yerleşik görüşüne muhalif olmasıdır.

²² *el-Muhtasar* üzerine yapılan bazı şerhler için bk. Özen, “Hırakî”, 17/323; İzzeddin el-Misrî, “Hırakî üzerine 300 kadar şerh tespit ettim” demektedir, Ebû'l-Mehasin Cemaleddin Yusuf b. Hasan b. Ahmed İbnü'l-Mibred, *ed-Dürü'n-nakâ fî şerhi elfâzî'l-Hırakî*. (Cidde : Dârü'l-Müctema', 1991), c. 3/873; Koca, *İslam Hukuk Taribinde Selefi Söylem Hanbeli Mezhebi*, 224-226.

²³ İbn Receb, *ez-Zeyl*, c. 3/283; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, c. 7/161; İbn Bedrân, *el-Medhal*, 424-425.

²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 1/4-10.

²⁵ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, c. 8/384; Muhammed b. Abdullah b. Ali Âmirî Necdî İbn Humejd, *es-Sübhü'l-vabile alâ darâibi'l-Hanâbile*. (Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1996), c. 3/967.

3.1. el-Muğnî'nin Kaynakları, İçeriği ve el-Muğnî Üzerine Yapılan Çalışmalar

el-Muğnî'nin temel kaynakları arasında Kâdı Ebû Ya'la el-Ferrâ'nın eserleri vardır.²⁶ Çünkü İbn Kudâme eserinde sık sık -hatta en fazla- onun eser ve görüşlerine yer vermiştir. Kâdı'nın *et-Ta'likatu'l-kebîre fi'l-mesâilü'l-hilâfiyye*²⁷ adlı eseri, İbn Kudâme'nin en önemli kaynaklarından biridir. Eserin ulaşabildiğimiz kısmından yaptığımız mukayesede iki eserin ibare ve üslup bakımından birbirine oldukça benzer olduğu görülmektedir. Fakat bu iki eser hem tercihler hem de mezhep imamına nispet edilen görüşlerin çoğuna yer verip vermeme bakımından birbirinden ayrılırlar. Kâdı Ebû Ya'la, Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayete yer verip bu rivayete dayanarak savunduğu görüşü muhalifleriyle mukayese ederken İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'den gelen farklı rivayetlere de değinir.²⁸

İbn Kudâme'nin önemli kaynakları arasında Kâdı Ebû Ya'la'nın *el-Câmi'u's-sağîr* adlı eseri de zikredilebilir. Mesela İbn Kudâme, ona doğrudan atıfta bulunarak kefaetin şartlarında Ahmed b. Hanbel'den farklı rivayetler geldiğini söyler.²⁹ İbn Kudâme'nin Kâdı'dan yararlandığı diğer eserleri *Kitabur-rivayeteyn ve'l-vecheyn*³⁰ ve *el-Mücerred'dir*.³¹

Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Harun el-Hallâl'dır (öl. 311/923), İbn Kudâme'nin Ahmed b. Hanbel'den gelen rivayetleri aktarırken eserinde çokça yer verdiği âlimlerdendir. Onun *el-Câmi'* adlı eseri, İbn Kudâme'nin atıf yaptığı eserlerdendir.³² Hallâl'in önemli talebesi Gulâmu'l-Hallâl Ebû Bekir Abdülaziz b. Cafer b. Ahmed el-Bağdadî de (öl. 363/974) *el-Muğnî*'nin en önemli kaynakları arasındadır. Nitekim onun görüş, tercih ve rivayetlerine *el-Muğnî*'de gerek hocasıyla birlikte gerekse tek başına yer verilmiştir.³³

İbn Kudâme'nin, eserini telif ederken Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (öl. 224/838) *Kitâbü'l-emvâl, Fezâilü'l-Kur'ân* ve *Garîbü'l-badîs* adlı eserleri, Kâdı Ebû Ya'la'nın talebesi Ebu'l-Hattâb el-Kelvezânî'nin *el-Hidâye*'si ve *Ru'ûsu'l-Mesâil'i*, diğer talebesi Şerîf Ebû Cafer el-Hâşimî'nin (öl. 470/1077) *el-Mesâil'i* ve İbn Batta el-Ukberî'nin (öl. 387/997) *Abkamun-nisâ*'sından istifade ettiğini görüyoruz. Üzerinde icmâ gerçekleşmiş hükümlere yönelik nakillerde bulunduğu Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. el-Münzir en-Nisâbüri'nin (öl.

²⁶ Hakkında bilgi için bk. Ebü'l-Kâsım Sikatüddîn Ali b. Hasan b. Hibetullah İbn Asâkir, *Târîhu medîneti dımaşk*. (Beyrut : Dârü'l-Fıkr, 1995), c. 52/354-356; Ebû Abdullah Muhibbüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Hasan Bağdadî İbnü'n-Neccâr, *Zeylu Târîh-i Bağdad*. (Beyrut : Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), c. 17/80-82; Cengiz Kallek, "Ebû Ya'la el-Ferrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/253-254.

²⁷ Kâdı Ebû Ya'la bu eserinde "Ele aldığı meselelerde önce Ahmed b. Hanbel ve talebelerinin ictihadlarıyla diğer mezheplerden paralel görüşleri ortaya koyduktan sonra muhalif fikirlere geçmektedir. Daha sonra ayrıntılı bir şekilde sunduğu Hanbelîlerin delilleriyle kısmen aktardığı muhaliflerinin delilleri arasında karşılaştırma yaparak genellikle kendi mezhebine ait olanları savunmaktadır". Bk. Kallek, "Ebû Ya'la el-Ferrâ"; ilk dönemlerdeki hilâf eserlerinde Ahmed b. Hanbel zikredilmemiştir. Bk. Şükrü Özen, "Hilâf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1998), 17/534; Kâdı Ebû Ya'la hilâf türü olan *et-Ta'likatu'l-kebîre* adlı eserini bu tartışmalara binaen telif etmiştir. Bk. Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdadî İbnü'l-Cevzî, *Def'u şühbeti't-teşbih bi-ekfefti't-tenzih* (Beyrut : Dârü'l-İmâmî'r-ruvâs, 2007), 96.

²⁸ İbnü'l-Ferra Muhammed b Hüseyin Ebû Ya'la el-Ferra, *et-Ta'likatü'l-kebîre fi mesâilü'l-hilâf*. (Dımaşk : Darü'n-Nevadîr, 2014), c. 4/143-145; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 3/368-369.

²⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/391-392; Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'la İbnü'l-Ferrâ, *el-Câmiü's-sağîr fi'l-fikih alâ mezhebi'l-İmam Ahmed b. Muhammed b. Hanbel*. (Riyad : Dârü Atlas, 2000), 225.

³⁰ Kâdı Ebû Ya'la, bu eserinde Ahmed b. Hanbel'den gelen farklı rivayetleri tahlil etmekte ve ona aidiyetini tartışmaktadır. Bu eserin fûrû' fıkıh kısmı üç cilt halinde basılmıştır. Örnek için bk. Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'la İbnü'l-Ferrâ, *el-Mesâilü'l-fikhiyye min kitâbi'r-rivayeteyn ve'l-vecheyn*. (Riyad : Mektebetü'l-Maârif, 1985), c. 2/105.

³¹ Kâdı Ebû Ya'la'nın ulaşamadığımız *el-Mücerred* adlı eserine İbn Kudâme birçok meselede atıf yapmıştır. Örnek için bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/391, 415, 418.

³² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/348, 9/436, 9/465-466, 9/550, 9/554, 10/139.

³³ "Hallâl ve sâhibuhu" şeklinde: İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/ 550, 10/8. "Ebûbekir Abdülazîz" şeklinde: 9/340, 392, 469, 10/38, 116.

318/930) *el-İcmâ'* adlı eseri, onun bir başka kaynağıdır. Bu bilgilere ek olarak İbn Kudâme *el-Muğnî*'de sık sık Hırakî, Ebu'l-Vefâ İbn Akîl, Ebû Abdullah b. Muhammed el-Ukberî İbn Batta, İbn Batta'nın talebesi Ebû Hafis el-Ukberî, İbn Hâmid, Ebû İshak b. Şâkilâ ve daha pek çok Hanbelî âlimin görüşlerine yer verir.

el-Muğnî'de yer alan haberler için meşhur hadis eserlerinin yanında Şâfiî'nin (öl. 204/820) ve Ahmed b. Hanbelî'nin (öl. 241/855) *el-Müsned*'leri, Said b. Müseyyeb'in (öl. 94/713) ve İbn Ebî Şeybe'nin (öl. 235/849) *es-Sünen*'leri kaynak gösterilmektedir. Zühri (öl. 124/742) ve Darekutnî'nin (öl. 385/995) eserleri ile İmam Mâlik'in (öl. 179/795) *el-Muvatta'* adlı eseri de *el-Muğnî*'de zikredilen kaynaklardır.

İbn Kudâme, tercih ettiği görüşlerin delilleri olan hadisleri hem kitaplarına alıp nakleden hem de rivayetin sıhhatine ve anlaşılma ibarelerine dair açıklama yapan âlim olarak Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm'a eserinde yer vermiştir.³⁴ Öte yandan İbn Abdilber en-Nemerî de (öl. 463/1071) *el-Muğnî*'de sıkça zikri geçen isimlerdendir. İbn Kudâme bazen İmam Mâlik'in görüşlerini, bazen de âlimlerin ittifakla kabul ettiği hadisler ile bazı hadisler hakkında yapılan değerlendirmeleri İbn Abdilber'den nakleder. İbn Kudâme, özellikle İbn Abdilber'in zayıf kabul ettiği hadisleri delil göstermez ve zayıf hadisle istidlal edenleri de eleştirir. İbn Kudâme, doğrudan mezhep imamından görüş ve hadis naklettiği gibi Ebû Bekir el-Esrem (öl. 261/874), Salih b. Ahmed b. Hanbel (öl. 263/880), Ebû Bekir el-Merrûzî (öl. 275/888), Harb b. İsmail el-Kirmânî (öl. 280/893), Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (öl. 290/903) ve Ebû Bekir el-Hallâl (öl. 311/923) gibi âlimlerden de nakletmiştir.³⁵

el-Muğnî üzerine klasik dönemde ihtisar ve haşiye tarzında çalışmalar yapıldığını görmekteyiz. Bunlardan ihtisar türü için İbn Rezin (öl. 656/1258), İbn Hamdan (öl. 695/1295), İbn Ubeydân (öl. 734/1334), Şemseddin İbn Ramazan (öl. 740/1340) ve Abdülaziz el-Bağdâdî el-Makdisî'nin (öl. 846/1443) çalışmaları;³⁶ haşiyelere ise Muhammed ez-Zerîrânî ve Ahmed el-Kirmânî el-Bağdâdî'nin çalışmaları örnek verilebilir.³⁷

Günümüzde ise *el-Muğnî* üzerine farklı çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi, Abdullah Ömer el-Bârûdî'nin *el-Berkü'l-lemmâ' fî mâ fi'l-Muğnî min ittifâk ve'l-iftirâk ve'l-icmâ'* adlı eseridir. el-Bârûdî bu çalışmasında *el-Muğnî*'de ortaya konan ve fukahanın ittifak ve ihtilaf ettiği görüşleri kitap, bâb ve fasıl tasnifiyle bir araya getirmiştir.³⁸ Bir diğer çalışma, Cilâlî el-Merîni'nin *el-Kavâidü'l-usulîyye ve tabikâtü'l-fıkhiyye 'inde İbn Kudâme fî kitabîbi'l-Muğnî* adlı iki cilt olan eseridir. O, bu çalışmasında, öncelikle İbn Kudâme ve eseriyle ilgili bilgi vermiş daha sonra da delil, hüküm, delalet ve içtihatlardaki kaideler ile bunların fûrû' örneklerini çeşitli fıkıh usulü eserlerine de yer vererek ele almıştır.

el-Muğnî üzerine yapılan bir başka çalışma, Ali b. Said el-Gâmîdî'nin *İhtiyârâtü İbn Kudâme el-fıkhiyye fî eşberi'l-mesâilü'l-hilâfiyye* adlı eseridir. Gâmîdî, eserinin girişinde, İbn Kudâme'nin hayatı ve tahsili yanında çeşitli daldaki eserlerine, ilmî konumuna ve onun hakkında ortaya konulan düşüncelere yer verir.³⁹ Gâmîdî'nin eseri dört cilt olup ibadetler, muâmelât, aile hukuku, hadler ve yargılamayla ilgili meselelere yer verdiği beş bölümden

³⁴ Örnek için bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/53.

³⁵ Ahmed b. Hanbelî'nin fikhını nakleden isimler için bk. Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin Bağdâdî Hanbelî İbnü'l-Ferrâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile* (Beyrut : Dârü'l-Ma'rife, ts.), c. 1/7.

³⁶ İbn Receb, *ez-Zeyl*, c. 4/39; Ebû Zeyd, *el-Medbalî'l-mufassal*, c. 1/204, 2/697; İbn Bedrân, *el-Medhal*, 427.

³⁷ Ebû Zeyd, *el-Medbalî'l-mufassal*, c. 2/698.

³⁸ Abdullah Ömer Bârûdî, *el-Berkü'l-lemmâ' fî mâ fi'l-Muğnî min ittifâk ve'l-iftirâk [ve'l-icmâ'] : ve hüve fibrison li-tilke'l-mesâil kema fi Kitabî'l-Muğnî*. (Beyrut : Dârü'l-Cinan, 1986), 368; Koca, "İbn Kudâme, Muvaffakuddin", 20/140; Koca, *İslam Hukuk Taribinde Selefî Söylem Hanbelî Mezhebi*, 225.

³⁹ Gâmîdî, *İhtiyârâtü İbn Kudâme el-fıkhiyye fî eşberi'l-mesâilü'l-hilâfiyye*, c. 1/11-40.

oluşmaktadır. O, eserinde, İbn Kudâme'nin görüşleri yanında Hanbelî mezhebi âlimleri ve diğer mezhep görüşlerine delilleriyle birlikte yer vermektedir.⁴⁰

Gâmidî, Ahmed b. Hanbel'in mezhebine muvafık veya muhalif olduğu meselelerde İbn Kudâme'nin görüş ve delillerini ele alacağını da dile getirdiği halde⁴¹ bazen tercih ve görüşleri ele almak yerine kendi düşünceleriyle de meseleleri sonlandırmıştır. Örneğin nikâhtan kastın cimâ mı akit mi olduğuyla ilgili tartışmayı lafzi bir tartışma olarak değerlendirmekte⁴² nafîle ibadet ile evlenmek arasındaki fazilet tartışmasını ise bir hata olarak görmektedir. O, kişinin niyet etmesi halinde yaptığı işlerin ibadete hamledileceğini düşünmekte,⁴³ dolayısıyla nikâh veya ibadetin birbirine üstünlüğünün tartışılmaması gerektiğine dikkat çekmektedir. Ayrıca Gâmidî, İbn Kudâme'nin velayette sıra ve tahlil amacıyla yapılan nikâhta niyet gibi meselelerde mezhebin meşhur görüşü aksine yaptığı tercihlerini hiç dile getirmemiştir.

İbn Kudâme'nin *el-Muğni*'si genel olarak ibadetler, muâmelât, münâkehât, ukûbât şeklinde tasnif edilmiştir. İbn Kudâme kitap başlıklarını eğer varsa önce bâb, sonra mesele ve daha sonra da fasıllar şeklinde tertip etmiştir. Onun bu tertibinde dikkat çeken husus metne sadık kalmasıdır. İbn Kudâme, Hırakî'nin tertibinde bâb varsa onu doğrudan almış, daha sonra Hırakî'nin her bir cümlesini mesele başlığı yapmış ve meselelerle ilgili olan fikhî konuları fasıllara ayırarak incelemiştir. İbn Kudâme'nin *el-Muğni*'de yer verdiği meselelerle ilgili fasıllar bir hayli kabarıktır. Fürû' fikhin hemen hemen temel konularını içine alan bir tertip söz konusudur. Konu ve meselelerin bu kadar çok olmasına rağmen eserde tertibin ve tasnifin başarılı olduğu söylenebilir.

3.2. İbn Kudâme'nin el-Muğni'deki Metodu

İbn Kudâme, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Hırakî'nin *el-Muhtasar*'ının her bir cümlesini mesele olarak ele alıp açıklamıştır. Genellikle Hırakî'nin meselenin hükmünü ifade eden cümlesinin hangi meseleyi düzenlediğini ortaya koymuş, daha sonra da o meseleye dair mezhep içinde ve dışında hangi görüşler varsa bunlara ve delillerine yer vermiştir. Bunun yanında o, konuya dair görüş ve delilleri sunarken çeşitli yöntemler de takip etmiştir: Mesela bazen konuya soru sorarak giriş yapıp daha sonra konuyu izah etmiş,⁴⁴ bazen de savunduğu görüşü söyledikten sonra doğrudan Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine atf yapmıştır. Onun önce Ahmed b. Hanbel'den gelen, kendi tercihiyle örtüşen görüşü nakledip daha sonra ondan gelen farklı görüşler üzerinde durduğunu bazen de Ahmed b. Hanbel'den gelen farklı görüşleri nakledip ardından kendi tercihini belirttiğini görüyoruz. İbn Kudâme'nin, Ahmed b. Hanbel'den gelen farklı rivayetleri diğer mezhep âlimlerinin görüşleriyle ortak olarak dile getirdiği de olduğu gibi meseleyle ilgili önce diğer mezhep görüşleri, sonra mezhep içi görüşleri verdiği de olmaktadır. İbn Kudâme bazen de meseleyi doğrudan muhalif bir görüş üzerinden ele alır. Özellikle mezhep içinde ihtilafın olmadığı durumlarda önce muhalif görüşe, sonra mezhep görüşüne delilleriyle birlikte yer verir. Ele alınan meselenin delilinin icma olması durumunda ise müellif, o konuda icmâ olduğunu söyledikten sonra icmânın dayanaklarına yer vermiştir.⁴⁵ Konu ve meseleleri sistematik bir şekilde ele almaya çalışan İbn Kudâme eserinde ele aldığı meseleleri, bütün detay ve delilleriyle incelemeyi ve aralarındaki

⁴⁰ Örnek için bk. Gâmidî, *İbtîyârâtü İbn Kudâme el-fikhiyye fî eşberi'l-mesâilî'l-hilâfiyye.*, c. 3/10.

⁴¹ Gâmidî, *İbtîyârâtü İbn Kudâme el-fikhiyye fî eşberi'l-mesâilî'l-hilâfiyye.*, c. 1/9.

⁴² Gâmidî, *İbtîyârâtü İbn Kudâme el-fikhiyye fî eşberi'l-mesâilî'l-hilâfiyye.*, c. 3/10.

⁴³ Gâmidî, *İbtîyârâtü İbn Kudâme el-fikhiyye fî eşberi'l-mesâilî'l-hilâfiyye.*, c. 3/19.

⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/345-347.

⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/398-399.

irtibatı da kurmayı hedeflemiştir. Bazı meselelerde metindeki tercihlere aykırı tercihlerde de bulunmuştur.⁴⁶

İbn Kudâme'nin mezhep içi görüşleri değerlendirirken takip ettiği yöntemler arasında Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine yer vermek, mezhep içindeki muhalif görüşleri veya rivayetleri ele alıp irdetmek, mezhebin tercihle ilgili kavramlarını kullanarak görüş belirtmek bulunur.⁴⁷ İbn Kudâme ele aldığı bir meselede, önceki görüşleri de dikkate alarak yeni ve farklı değerlendirmeler yapar.⁴⁸ O, mezhep içindeki görüşleri değerlendirirken ileride örnekleriyle ele alacağımız üzere mezhebe ait tercih kavramlarını kullanmakta⁴⁹ Ahmed b. Hanbel'den gelen bir görüşü kabul etmediğinde bu görüşün neden doğru olmadığını veya bu görüşün neden tercih edilmemesi gerektiğini çeşitli delillerle izah etmektedir.⁵⁰ Aynı tavrı mezhep âlimleri için de göstermektedir. Bu bağlamda onun mezhep içi ihtilaflarda en çok atıfta bulunduğu âlim, Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'dır.⁵¹ İbn Kudâme'nin, bazı meselelerde ona muhalif tercihlerde bulunduğu⁵², bazılarında ise Kâdı Ebû Ya'lâ'yı takip ettiği görülmektedir.⁵³ Bu durum, Kâdı Ebû Ya'lâ'nın, mezhebin bazı görüşlerine aykırı hükümleri kabul etmede bir sakınca görmemesi⁵⁴ ile İbn Kudâme'nin tercihlerini mezhebe ait görüşler çerçevesinde tespit etmeye çalışması kapsamında görülebilir. İbn Kudâme, Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın genellikle mezhep dışı tercihlerini eleştirmiş ve onun delillerini çürütmeye çalışmıştır.⁵⁵

İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'in görüşünü mezhebe mensup âlimlerin görüşleriyle veya diğer mezhep âlimlerinin görüşleriyle mukayese ederek de izah edebilmektedir.⁵⁶ O, mezhep içerisinde ihtilaflı olan konularda gerek mezhep imamından nakledilen gerekse mezhebin diğer âlimlerine ait görüşlerin tamamını genellikle aktarmıştır. Ancak bazı meselelerde sadece Ahmed b. Hanbel'in görüşünü dile getirmiş,⁵⁷ bazılarında da görüşlerin bir kısmına yer vermiştir. Müellifin böyle bir tavır sergilemesinde rivayetlerin zayıf olması ve mezhepte tercih edilmemiş olması etkindir.⁵⁸

İbn Kudâme, eserinde ele aldığı görüşlerin delillerini değerlendirerek müftâ bih görüşü tespit etmek veya daha önce müftâ bih olarak belirlenmiş görüşü savunmak, savunduğu görüşün neden müftâ bih olduğunu izah etmek gibi amaçlar da gütmüştür. Tercih ettiği görüşü savunmak için gösterdiği deliller içerisinde konuyla ilgili ayet ve hadisler, icmâ, sahabe sözü ve uygulaması sayılabilir. İbn Kudâme, rivayetleri senet ve metin yönünden tenkide tabi tutmuş, bunda da kendi tercih ettiği görüşe uygun olup olmaması bakımından bir ayrıma gitmemiştir.⁵⁹ Yine o, diğer delillerin yanında özellikle hadislerin sübut yönünden değerlendirilmesi konusunda mezhep imamı Ahmed b. Hanbel'in değerlendirmelerine de yer

⁴⁶ Ebû'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin b. Abdullah Hırakî Bağdâdî Hanbelî Hırakî, *Muhtasarü'l-Hırakî* (Dâru's-sahabe, 1993), 99; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/358, 368, 369, 372.

⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/459-460, 549-552.

⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/545-546.

⁴⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/549.

⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/347-350.

⁵¹ Örnek için bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/340-341, 352, 362, 364, 367, 370, 397, 411, 412, 416, 418, 420, 428, 445, 464, 474, 483.

⁵² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/359, 378, 396, 415, 427, 431, 445-446, 474, 477, 482.

⁵³ Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'la İbnü'l-Ferrâ, *Şerhu muhtasari'l-Hırakî* (Mekke: Ummu'l-kurâ Üniversitesi, 1986), c. 2/6-8, 60-63, 85-86; Ebû'l-Hattab Mahfûz b. Ahmed b. Hasan el-Hanbelî Kelvezânî, *el-Hidâye fî fîru'î'l-fikhi'l-Hanbelî*. (Kuveyt : Gurâs, 2004), 388; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/347-350, 402-404, 418, 420, 462-464.

⁵⁴ Kallek, "Ebû Ya'lâ el-Ferrâ", 10/254.

⁵⁵ Bu konuya istisna olabilecek bir örnek için bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/377.

⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/349.

⁵⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/534-535.

⁵⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/534; karşı. Kelvezânî, *el-Hidâye*, 381; Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 8/15-16.

⁵⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/387-388.

vermiştir.⁶⁰ Tercih ettiği görüşe delil gösterdiği rivayetlerin sahih olduğunu savunup zayıflık iddialarına cevap verirken muhalif görüş sahiplerinin delillerini tenkit etmiş, rivayeti sahih olarak kabul etse bile delalet yönünden eleştirmiştir.⁶¹ Bu son duruma aynı hadisin birbirine zıt iki görüş için de delil olarak gösterilmesi örneğini söyleyebiliriz.⁶²

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi İbn Kudâme, tercih ettiği görüşü savunup delillerini gösterirken –mezhep içi veya dışı- muhalif görüşün delillerini de ele alıp bunların neden delil olamayacağını izah eder.⁶³ Mesela nikâhın nafile ibadetten üstünlüğü meselesinde mezhep imamından birbirine zıt iki rivayet vardır. Nikâhın nafile ibadetten üstün olmadığına dair görüş aynı zamanda Şâfiî'nin (öl. 204/820) görüşüdür. İbn Kudâme, önce tercih ettiği görüşü, Hz. Peygamber ve sahabenin evlendiklerini ifade edip nikâhın faziletine dair rivayetleri sıralayarak savunmuş,⁶⁴ daha sonra da Şâfiî'nin bu meseledeki görüş ve delillerini irdeleyip ona cevap vermiştir. Şâfiî, nikâhı mubah olarak görmekte ve kişinin bekâr kalıp nafile ibadete meşgul olmasını, evlenmesine tercih etmektedir. Şâfiî bu görüşünü, Hz. Yahya'nın (as) Kur'ân'da "...efendi, nefsine hâkim..." birisi olarak övülmesini⁶⁵ söyleyerek delillendirir. Ayrıca o, nikâh akdinin akit olması bakımından satım akdine benzediğini, satım akdi yapmak nasıl mubahsa nikâh akdi yapmanın da aynı şekilde mubah olduğunu ifade eder. İbn Kudâme bunlara karşılık Yahya'nın (as) davranışının kendi şeriatine uygun olduğunu, ancak İslam şeriatinin farklı olduğunu, satım akdinin ise nikâhın maslahatlarını kapsamadığını ifade eder.⁶⁶

el-Muğnî, şerh türü bir eser olduğu için üzerine yazıldığı metne dair açıklama ve ilaveler içermektedir. Müellif, şerhinde, metni çeşitli açılardan izah etmiş, genişletmiş, metinde olmayan meseleleri ele almış, itiraz ve eleştiriler yapmıştır. Bazı konuları ise müstakil fasıl başlığı altında incelemiştir.⁶⁷ *el-Muğnî*'yi incelediğimiz bölüm çerçevesinde öncesi ve sonrasındaki benzer eserlerle mukayese ettiğimizde İbn Kudâme'nin bu eserinde kendisinden önceki eserlerden istifade ettiğini, onlardan farklı değerlendirmelerle kendisinden sonrasına katkı sağladığını, mezhepteki birçok meseleyi ele aldığını, benzerlerinde olmayacak kadar geniş bir şekilde konuları incelediğini ve sadece mezhep alimlerinin değil aynı zamanda diğer alimlerin de görüşlerine yer vererek onları da değerlendirdiğini söyleyebiliriz.⁶⁸

Netice olarak bir meseleyle ilgili Ahmed b. Hanbel'e isnat edilen görüşlerin Hanbelî mezhebi fakihleri tarafından detaylı şekilde tartışıldığı, bu tartışmalarda mezhebe ait kavramlar kullanılırken çeşitli delillere de başvurulduğu bu sayede mezhep içinde bir birikimin oluştuğu söylenilebilir. Ahmed b. Hanbel'in görüşleri ekseninde oluşan bu birikimi İbn Kudâme eserinde esas almış, kendisinden önceki âlimlerin yaptıkları tercihler ile aktardıkları görüşleri de ele alıp değerlendirmiştir.

⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/345, 362, 389.

⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/341-346, 347-349, 402, 520-522.

⁶² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/345-346.

⁶³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/357-363.

⁶⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/343.

⁶⁵ Âl-i İmrân 3/39.

⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/341-346.

⁶⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/404-405, 10/51-55.

⁶⁸ Karş. İbnü'l-Ferrâ, *Şerhu muhtasari'l-Hurakê*, c. 2/51-52, 85-86; Kelvezânî, *el-Hidâye*, 392-393; Ebû Ali Hasan b. Ahmed b. Abdullah Bağdâdî İbnü'l-Bennâ, *el-Mukni' fi şerhi muhtasari'l-Hurakê*. (Riyad : Mektebetü'r-Rüşd, 1993), c. 3/904-905; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Abdullah Zerkeşî, *Şerhu'ş-Zerkeşî alâ muhtasari'l-hurakê fi'l-fıkbi alâ mezhebi İmam Ahmed b. Hanbel*. (Riyad : Mektebetü'l-Ubeykan, 1993), c. 5/156-157, 230-235; Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 8/66, 161.

3.3. İbn Kudâme'nin el-Muğnî'deki Tercihleri

3.2.1. Tercih Kavramları

Mezhep imamına nispet edilen birden fazla görüş arasında tercih yaparken bu görüşlerin mezhep imamına nispetinin sıhhatini ortaya koyan kavramlar vardır. Bu kavramlar, İbn Kudâme'nin tercihlerinde etkili olmuştur. Öncelikle bu kavramlara yer verip bunların İbn Kudâme'nin tercihlerine etkisi üzerinde durmak istiyoruz. Ancak burada şunu ifade etmek gerekir ki bu kavramlar mezhebe özgü olmakla birlikte bunların anlamları ve kullanımları konusunda mezhebin mütekaddim ile müteahhir âlimleri arasında farklılık görülebilmektedir.⁶⁹

Hanbelî mezhebinde doğrudan Ahmed b. Hanbel'e izafe edilen görüşler için "nas" ve "anhu" kullanılır. "İşaret etti", "(mezhep imamının şu) sözü (şu)na delalet eder" gibi ifadelerle dile getirilen "îmâ" da imamın görüşü anlamına gelir.⁷⁰ "Nas", "îmâ" veya ashabın ihtilaf ettiği meselede ashaptan tahrîc ile ortaya konan görüş için "rivâyet" kavramı kullanılır. Bir meselede Ahmed b. Hanbel'in iki "nassı" olduğu veya biri "nas", diğeri "îmâ" olmak üzere ondan iki görüş nakledildiğinde "fihâ kavlan" kavramı kullanılır. "Fihâ rivâyetân" sözü ise biri nas diğeri îmâ yoluyla gelen veya başka bir nistan çıkarılan bir rivayet bulunduğu manasına gelir.⁷¹

"Vecih"; Hanbelî âlimlerinin, Ahmed b. Hanbel'in sözünden aldıkları veya onun ima ettiği ya da onun delili, ta'lıli veya sözünün gelişinden çıkarılmış görüş ve tahrîcler anlamına gelir. "Tahrîc" ise bir meselenin hükmünü ona benzeyene naklederek bu iki meseleyi eşitlemektir. "İhtimâl", kendisine muhalif veya müsavi bir delil bulunup da bunların tercih edilmesi sebebiyle zayıf kalan bir delil için kullanılır. "Tahrîc" ve "ihtimâl" mana anlaşılmadan gerçekleşmez. Ayrıca tahrîcin ihtimâl manasında olduğu da zikredilir.⁷²

"Kavl"; vecih, ihtimal, rivayet ve tahrîci kapsar. Merdâvî, mütekaddim ulemanın "kavl" çok kullandığını ancak bu ıstılahın değiştiğini ifade eder. Hatta İbn Kudâme'nin kavlin yanında ihtimâl ve tahrîc ile dahi rivayeti kast etmiş olabileceğini dile getirir. Kîle (قيل)⁷³ ifadesiyle söz konusu görüşün imamdan îmâ, vech, tahrîc veya ihtimâl yoluyla rivayet edildiği kast edilir.⁷⁴

Mezhep imamına nispet edilen görüşler arasında yukarıdaki kavramlar çerçevesinde tercih yapmak mümkündür. Buna göre mesela Ahmed b. Hanbel'den bir mesele hakkında nakledilen farklı görüşlerden bir tanesi "nas" şeklinde, diğeri de "îmâ" veya "rivâyet" şeklinde nakledildiğinde "nas" olarak nakledilen daha çok tercihe şayan görülür. Ancak sıhhat ve isnat bakımından aynı güçte iki veya daha fazla nakil arasında yapılacak tercihte farklı kurallar uygulanmaktadır. Böyle bir durumda ilk olarak nakiller arasında cem' yapılır. Böyle bir şey

⁶⁹ Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkiîn an rabbi'l-alemin* (Beyrut : Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1991), c. 1/31-35; Ebû Abdullah Necmeddîn Ahmed el-Harrânî İbn Hamdân, *Sıfatü'l-fetvâ ve'l-müjîfî ve'l-müstefî* (Beyrut : el-Mektebü'l-İslâmî, 1976), 104-112; Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 12/266-267.

⁷⁰ İbn Bedrân, *el-Medhal*, 137-138.

⁷¹ İbn Hamdân, *Sıfatü'l-fetvâ ve'l-müjîfî ve'l-müstefî*, 114; Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 12/256-257; İbn Bedrân, *el-Medhal*, 139-140.

⁷² İbn Hamdân, *Sıfatü'l-fetvâ ve'l-müjîfî ve'l-müstefî*, 114; Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 12/256-257; İbn Bedrân, *el-Medhal*, 139-140.

⁷³ *el-Muğnî'deki örnekleri için bk. İbn Kudâme, el-Muğnî, c. 9/339, 349.*

⁷⁴ Hanbelî mezhebindeki tercih kavramları hakkında bilgi için bk. İbn Hamdân, *Sıfatü'l-fetvâ ve'l-müjîfî ve'l-müstefî*, 113-114; Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 1/6-7, 12/241, 256-257, 266; İbn Bedrân, *el-Medhal*, 140; Ebû Yakup İshak b. Mansur b. İbrahim Merrûzî, *Mesâilü İmam Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Rabaveyb*, (Medine: İmadetu'l-bahsi'l-ilmî, 2002), c. 1/101-109.

mümkün olmazsa âmm hassa, mutlak mukayyede hamledilir.⁷⁵ Rivayetlerin tarihleri biliniyorsa sonradan gelen rivayetin, imamın mezhebi olduğu anlaşılır.⁷⁶ Tarih bilinemezse delil ve ilkelere göre bir tercih yapılır; kitap, sünnet, icmâ, eser veya imamın maksat ve kavaidine en yakın görüş seçilir.⁷⁷ Eğer onun hangisinden rücu ettiği bilinmiyorsa vakfa⁷⁸ hamledilir.⁷⁹ Eğer Ahmed b. Hanbel'in görüşlerinden birinin tarihi bilinip diğeri bilinmez ise ikisi de tarihleri bilinmiyor gibi hükmedilir veya vakfa hamledilir.⁸⁰ Rivayet ve görüşler arasında bir tercihte bulunulurken "Sahih/esah/meşhur/zahir/azhar" gibi kavramlar kullanılır.⁸¹

İbn Kudâme de *el-Muğni*'de bu kuralları uygulamış, bazen cem⁸² çoğu zaman da tercih gibi yöntemlere başvurmuştur. İbn Kudâme bazı konulardaki tercihlerini "es-Sahihu indî/الصحيح الاصح" Esahh/-", "el⁸⁴ الصحيح Sahîh/-es⁸³ الصحيح عندي"⁸⁵, "Akrabuhâ ila's-savâb: Doğruya en yakın/أقربها الى الصواب"⁸⁶, "Azhar/أظهر"⁸⁷ diyerek açıkça belirtir.⁸⁸ Bazen rivayetler arasında herhangi bir tercihte bulunmazken⁸⁹ bazen de bu tercih kavramlarını kullanmadan, tercih ettiği görüşün delillerini sıralayarak, tercih etmediği görüşün delillerini eleştirerek veya tercih ettiği görüşün delillerine yapılan eleştirilere cevap vererek tercihini ima eder.⁹⁰ İbn Kudâme tearuz eden deliller arasında tercihte bulunurken nasları, çoğunluğun görüşünü ve mezhep birikimini dikkate alır. İbn Kudâme, bir yandan naslardan delil getirerek tercihini kuvvetlendirir, diğer yandan da Ahmed b. Hanbel'in verdiği hükümlere, ona sorulan sorulara verdiği cevaplara ve onun hadisler hakkındaki değerlendirmelerine başvurur. Ayrıca o, kendisinin veya muhalifinin naklettiği hadislerin ravisinin güvenilirliği ve sıhhatiyle ilgili bilgi de verir.⁹¹

İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'den nakledilen rivayetlerde nas şeklinde aktarılanlar ile "mezhepte meşhur olma", "Ahmed'den meşhur olarak nakledilme" şeklinde nitelendirdiklerini "anhü" şeklinde aktardıklarına tercih etmiştir.⁹² Aynı kuvvette olan

⁷⁵ İbn Hamdân, *Sifatü'l-fetvâ ve'l-müftî ve'l-müsteftî*, 85-86; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed Makdisî Râminî İbn Müflih, *el-Fürû' ve tashîhu'l-furû'* (Beyrut : Müessesetu'r-Risâle, 2003), c. 1/40-41.

⁷⁶ Rivayetlerin tarihleri biliniyorsa hangisinin mezhep imamının görüşü olduğunun tespiti konusunda ihtilaf vardır, bk. İbn Bedrân, *el-Medhal*, 126.

⁷⁷ İbn Bedrân, *el-Medhal*, 126-127.

⁷⁸ Vakf, bir meselede nakledilen görüşlerin birini diğerine tercih edecek bir delil bulununcaya kadar o görüşlerden herhangi birisiyle amel etmemek demektir. İbn Bedrân, *el-Medhal*, 140.

⁷⁹ Gerçekte imamın görüşü birdir ancak rücu ettiği görüşü bilinmemektedir, Muhammed Ebû Zehra, *Ahmed b. Hanbel: Hayatı, Görüşleri, Fıkıhta yeri.*, çev. Osman Keskiöğlü (Ankara : Hilal Yayınları, 1984), 221.

⁸⁰ Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 12/242-243; Koca, *İslam Hukuk Taribinde Selefî Söylem Hanbelî Mezhebi.*, 214-215.

⁸¹ İbn Hamdân, *Sifatü'l-fetvâ ve'l-müftî ve'l-müsteftî*, 113-114; Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 12/266; ayrıca bk. Merrûzî, *Mesâilü imam Ahmed*, c. 1/101-109.

⁸² İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/361, 396-397, 425, 10/43-44.

⁸³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/381.

⁸⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/339, 358, 381, 389, 393, 431, 435, 437, 438.

⁸⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/372, 378, 412.

⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/386.

⁸⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/436.

⁸⁸ "Bu deliller/asıllarla ilk görüş batıl olur/القول الاول يبطل بهذا الاصول" şeklinde de tercihini belirtmiştir, İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/421.

⁸⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/343, 345, 346, 347, 349, 368, 382, 390, 392-393, 417, 428, 449. İbn Kudâme'nin "Daha önce ifade ettiğimiz ihtilafa göre hüküm farklı farklıdır." (9/449) vb. sözleri ile ihtilafı bir meseleye daha sonra yaptığı atflarda her iki görüşü de dile getirerek açıklama yapması (karş. 9/438-9-451) o meselelerde tercih yapmadığı sonucuna ulaşmamıza sebep olmuştur.

⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/372, 390, 412-413.

⁹¹ İbn Kudame, *el-Muğni*, 9/548.

⁹² İstisna için bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/350-353, "imâ" yı "nass"a tercih ettiği mesele için bk. 9/352.

rivayetlerden bir tanesini tercih ederken tercihini yukarıda ifade ettiğimiz dellillerle gerekçelendirmiştir. Vecih ve ihtimâllerle ilgili farklı değerlendirmeler yapan İbn Kudâme, bunlardan bir tanesini tercih ettiği gibi bunların geçerli olmayanlarını ve geçerli olmama sebeplerini izah etmiştir. Ayrıca bizzat kendisi bazı konularda vecih tahrîc etmiş ve ihtimâllerden de bahsetmiştir. Mesela Kâdî'nın bir meselede tahrîc ettiği vechini aktardıktan sonra bunun (âyet-hadis anlamındaki) nassa aykırı olması sebebiyle geçersiz olduğunu ifade etmiştir.⁹³

İbn Kudâme'nin tercihlerine yönelik yaptığımız tespitlerden her birine örnek vermek, makalenin boyutlarını zorlayacağı için bu konuda mecûsîlerin kitap ehlinde sayılıp sayılmayacağına dair meseleyi örnek vermekle yetiniyoruz: İbn Kudâme, bu konuda mezhep imamından nakledilen farklı rivayetler içerisinde mecûsîlerin kitap ehlinde sayılmayacağı yönündeki görüşü tercih etmiş, bu tercihini şu şekilde gerekçelendirmiştir: Bu görüş, Ahmed b. Hanbel'den "nas" olarak nakledilmiştir. Ayrıca mecûsîlerin kitabı olmadığı için kestikleri hayvanların etleri ve kadınlarıyla nikâhlanmak helal olmaz. Ebû Sevr (öl. 240/854) dışında mecûsî ile evliliği mubah gören yoktur. Ebû Sevr'in dayanağı ise Hz. Peygamber'in "*Onlara ehli kitap gibi muamele edin*"⁹⁴ hadisi ve ashaptan Huzeyfe b. Yemân'ın (öl. 36/656) mecûsî bir kadınla evlendiğini belirten rivayettir. Ayrıca onlar cizye ile ikamet etmeleri yönüyle de yahûdî ve hristiyanlara benzemektedirler. İbn Kudâme, Ebû Sevr'in bu delillerine karşılık "*Müşriklerle evlenmeyin*"⁹⁵ ve "*Kâfirler müminlere helal değildir... Kâfirleri nikâbınızda tutmayın*"⁹⁶ ayetlerini delil gösterir. O, ehli kitap ile evlilik için ruhsat verildiğini, onların dışındakilerin ise âyetin umumu üzere kalması gerektiğini söyler. Çünkü mecûsîlerin bir kitabının var olduğu sabit değildir. Nitekim Ahmed b. Hanbel, kendisine sorulan soruya cevaben bu taifenin bir kitabının olmadığını ifade etmiştir. İbn Kudâme, Ebû Sevr'in delil getirdiği hadisin ise; Ebû Sevr'in dediğinin tam aksine onların kitabının olmadığına delil olduğunu söyler. Çünkü hadiste geçen 'ehl-i kitabın hükmü' ifadesinden onların kitabının olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca hadis; nikâh ve kestikleri hakkında ehli-i kitabın hükümlerinin mecûsîlere uygulanmasını bildirmemekte, sadece cizye vermeyi kabul etmeleri karşılığında hayatlarının bağışlanması hususunda onların ehli kitaba denk olabileceklerine delalet etmektedir. İbn Kudâme, Ebû Sevr'in delil olarak kullandığı Huzeyfe b. Yemân'ın mecûsî bir kadınla evlendiği rivayetinin sabit olmadığını, Ahmed b. Hanbel'in bu rivayeti zayıf gördüğünü, bu rivayet sabit kabul edilse bile Huzeyfe'nin eşinin hristiyan ve yahûdî olduğuna dair daha sahih rivayetlerin de var olduğunu, bu durumda bunlardan bir tanesinin tercih edilmesi gerektiğini, Ebû Sevr'in tercihinin ise âyet ve diğer âlimlerin görüşlerine aykırı olduğunu söylemektedir.⁹⁷

Mezhebin bir meseledeki hükmünü belirleyebilmek için o mesele hakkında mezhep imamından nakledilen görüşlerin mezhep imamına nispetinin sıhhatini tespit etmek önemli olduğu gibi mezhep imamına sahih olarak nispet edildiği kabul edilen görüşün içeriği de önemlidir. Bu bağlamda Hanbelî mezhebinde ele alınan konulardan birisi de Ahmed b. Hanbel'in şer'î bir hüküm hakkında sarf ettiği kavramın delalet derecesidir. Merdâvî, Ahmed b. Hanbel'in kullandığı kelimenin başka bir anlam ihtimali bulunmayacak şekilde hükümde sarîh, başkasına ihtimali olmakla birlikte zahir veya birbirine denk iki ve daha fazla anlama

⁹³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/347, 376, Kâdî'nın tahrîc ettiği vechin mezhepte bilinmediğini söylediği yer için bk. 9/427; Vecih ve rivayetlerle ilgili değerlendirmeler için bk. 9/350, 372, 374-375, 377, 390, 412-413.

⁹⁴ Ebû Abdullah el-Asbahî el-Himyârî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*. (Abu Dabi : Müessesetü Zâ'id b. Sultan, 2004), "Zekât", 968.

⁹⁵ el-Bakara 2/221.

⁹⁶ el-Mümtehine 60/10.

⁹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/548.

ihimali olabileceğini söyler.⁹⁸ Mezhep imamının kullandığı kavramların bu şekildeki delalet dereceleri ile ilgili ihtilaflar tahrir, kerahet, nedb, ibaha ve vücut gibi şer'î hükümler konusunda tezahür eder. Şer'î hükümlerle ilgili bu kavramların hangi anlama geleceği hususunda en önemli unsur karinedir. İbn Hamdân, karineler vücuta delalet ederse en uygun olanın karinenin delalet ettiği anlama yorumlanması olduğunu söyler.⁹⁹

İbn Kudâme, mezhep imamının sözlerini değerlendirip farklı sonuçlara ulaşmış veya kendi tercihlerini mezhep imamının sözlerine yaptığı tevillerle desteklemiştir. Bu bağlamda o, mezhep imamının sözünün zahirinden yaptığı çıkarımla hüküm tespiti yapmış,¹⁰⁰ imamın bazı sözlerini, onun sarih ifadelerine göre değerlendirmiş,¹⁰¹ tercih etmediği rivayetleri farklı şekillerde tevil etmiş,¹⁰² yeni vecihler tahrir etmiş, ihtimallere yer vermiş ve mezhep imamına sorulan soruya cevap vermemesini, sorulan meseleye onay vermemesi olarak yorumlamıştır.¹⁰³

3.2.2. İbn Kudâme'nin Tercihlerini Etkileyen Unsurlar

Yukarıda verilen tercihle ilgili bilgiler çerçevesinde İbn Kudâme'nin *el-Muğni*'deki tercihlerine bakacak olursak Ahmed b. Hanbel'den gelen "mansûs" şeklindeki görüşlerde mezhep içerisinde daha az ihtilaf olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin, 'iki erkeğin birbirlerinin velâyeti altındaki kadınlarla karşılıklı olarak mehirsiz evlenmesi' şeklinde tanımlanan *şigar* nikâhının batıl olduğu konusunda ihtilaf olmamasında etkili olan husus, bu görüşün Ahmed b. Hanbel'den 'nas' şeklinde nakledilmiş olmasıdır.¹⁰⁴ Gerek İbn Kudâme öncesindeki âlimler¹⁰⁵ gerekse ondan sonrakiler¹⁰⁶ meseleyi ele alışları bakımından farklılaşsalar da bu tür nikâhın hükmünde birleşmişlerdir. Bu tür meselelerde İbn Kudâme'nin tavrı tahmin edileceği üzere güçlü bir şekilde nakledilen görüşü tercih etmek ve bu tercihi diğer mezhep âlimlerinin görüşlerine karşı delillendirip savunmak olmuştur.

İbn Kudâme'nin tercihlerinde çoğunluğun görüşüne verdiği önemin etkisinden bahsedilebileceğini ifade ettik. Bu türden tercihlerini mezhep içi ve dışı olmak üzere ikiye ayırabiliriz. İbn Kudâme tercihlerinde mezhepteki çoğunluğu dikkate aldığı gibi diğer mezhep görüşlerini de önemser. Hatta onun, mezhebindeki yerleşik görüşe muhalefet ederek diğer mezheplerin görüşünü tercih ettiği olmuştur.¹⁰⁷ Mezhep içerisindeki çoğunluğu dikkate alarak yaptığı tercihe müt'a nikâhının haram olduğuna dair görüş örnek verilebilir. Ahmed b. Hanbel'den nakledilen diğer görüşte o, kendisine bu nikâh hakkında sorulduğunda "Bana sevimli olan ondan kaçınmaktır." şeklinde cevap vermiştir. Ahmed b. Hanbel'in bu cevabı müt'a nikâhının haram değil, mekruh olduğu anlamına da gelmektedir.¹⁰⁸ Ancak İbn Kudâme,

⁹⁸ Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 12/240 Mesela onun "lâ yu'cibunî" sözünün Hallâl ve talebesi Gulâm ile İbn Hâmid gibi âlimler tahrir ifade ettiğini söylerken (Merdâvî, *el-İnsâf*, 12/248) bunun kerahet ifade ettiğini söyleyenler de vardır. "Lâ ekrahu/lâ yu'cibunî" ifadesinin tahrime delalet ettiğine İbn Kayyim de dikkat çeker; bk. İbn Kayyim *el-Cevziyye, İ'lâmu'l-muvakkiîn*, c. 1/32-33.

⁹⁹ İbn Hamdân, *Sıfatü'l-fetvâ ve'l-müftî ve'l-müsteftâ*, 93; İbn Müflih, *el-Fürû' ve tashîbu'l-furû'*, c. 1/45; Koca, *İslam Hukuk Taribinde Selefi Söylem Hanbelî Mezhebi.*, 212-214.

¹⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/387, 416.

¹⁰¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/469.

¹⁰² İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/437-438.

¹⁰³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/361, 362, 370-371, 392-394, 396, 407, 416, 419, 425, 437, 440.

¹⁰⁴ Bu konuda başka bir örnek için bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/345-346, 515-517, 547, 571.

¹⁰⁵ İbnü'l-Bennâ, *el-Mukni*, c. 3/920-921; Kelvezânî, *el-Hidâye*, 392.

¹⁰⁶ Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 8/159-161; Zerkeşi, *Şerh*, c. 5/219-224; Buhûti, *Keşşâfu'l-kenâ'*, c. 5/92-94.

¹⁰⁷ Mesela velayette öncelik sırası mezhepteki meşhur görüşe göre öz kardeş ile baba bir kardeş birbirine denktir. Oysa İbn Kudâme, öz kardeşin öncelikli olduğunu söylemektedir, İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/358.

¹⁰⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 10/46-48 İbn Kudâme'nin çoğunluğun görüşünü tercih ettiğine dair başka bir örnek için bk. 9/399-400. karşı. Kelvezânî, *el-Hidâye*, 392-393; Zerkeşi, *Şerh*, c. 5/224-226; Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 8/163-164.

Gulâmu'l-Hallâl dışında Hanbelîlerin bu görüşü benimsemediğini belirterek tercih etmemiştir.

Mezhep içerisinde meşhur olan görüşün tercih edilmesine örnek olarak İbn Kudâme'nin evliliğin hükmüne dair tercihinin vermek mümkündür.¹⁰⁹ Görebildiğimiz kadarıyla İbnü'l-Bennâ, evlenmenin hükmü konusuna hiç yer vermemiş,¹¹⁰ Kelvezânî ve Merdâvî de Ahmed b. Hanbelî'den nakledilen görüşler arasında bir tercih yapmamıştır.¹¹¹ Bununla birlikte Gulâmu'l-Hallâl ve Bermekî, evlenmenin vacip olduğuna dair rivayeti tercih etmiş, Hâşimî de bunun daha kuvvetli olduğunu (azhar-اظهر) söyleyerek onlara katılmıştır.¹¹² İbn Kudâme ise Kâdı Ebû Ya'lâ ile aynı görüştedir.¹¹³ Her ikisinin evlenmenin hükmünün müstehap olması yönündeki bu tercihi kendilerinden sonraki âlimlerin tercihlerini etkilemiştir.¹¹⁴ Ancak Zerkeşî bunlardan müstesnadır. Zira o, Kâdı Ebû Ya'lâ es-Sağîr'in farz-ı kifâye şeklindeki görüşünü daha üstün bulmuştur. Merdâvî'nin söylediği dikkate alınırsa¹¹⁵ İbn Kudâme burada mezhepte meşhur olan görüşü tercih etmiştir.

İbn Kudâme'nin, kendi mezhebinde kabul edilen görüşe aykırı olarak tercihte bulunmasına nikâhta denklik konusu örnek gösterilebilir. Onun tercihlerinde etkili olan delilleri de bir arada görebildiğimiz bu örnekte İbn Kudâme nikâhta denkliğin, akdin sıhhat şartı olduğuna dair Ahmed b. Hanbelî'den gelen rivayeti değil de lüzum şartı olduğunu ifade eden rivayeti kabul etmiş, bu tercihinin de üstünlük konusunda tek ölçütün takva olduğunu ifade eden ayetle¹¹⁶ gerekçelendirmiştir. Bu konuda, denkliği sıhhat şartı saymayan fakihlerin görüşlerini dikkate alan müellif, ayrıca denkliği sıhhat şartı olarak görmenin Hz. Peygamber'in yaşamında ve tatbikatında yer bulmadığını, sahabe neslinde böyle bir uygulamanın olmadığını ileri sürerek denkliği sıhhat şartı olarak kabul etmemiştir. Hz. Peygamber'in, âzatlısı Zeyd b. Harise'yi, amcasının kızı Zeynep ile evlendirmesi, onun bu konuda gösterdiği bir başka delildir.¹¹⁷

İbn Kudâme'nin mezhep içi tercihlerinde mezhep imamından nakiller yaparak bunlardan bir tanesini tercih ettiğini yukarıda ifade ettik. Bunun yanında İbn Kudâme mezhep imamına doğrudan atıf yapmadan da konuyla ilgili görüşlere yer vermektedir.¹¹⁸ Mesela o, nikâh kelimesinin akit mi yoksa cimâ anlamına mı geldiği konusunu tartışırken bu tartışmaya dair bazı görüşleri isim vermeden aktarmaktadır.¹¹⁹ Zerkeşî'nin bu konudaki ifadesine¹²⁰ bakılırsa bu konuda mezhep imamından herhangi bir görüş nakledilmemiştir. Ancak Merdâvî'nin aktardığına göre Ahmed b. Hanbelî'nin nikâhın hem akit hem cimâ anlamında hakikat olarak kullanıldığına dair görüşü bulunmaktadır.¹²¹ İbn Kudâme bu görüşü, Ebû Ya'lâ'ya nispet ederek aktarmıştır. İbn Kudâme'ye göre bu görüş, genel kurala (asl) aykırı bir

¹⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/340-341. Başka örnek için bk. 9/377.

¹¹⁰ İbnü'l-Bennâ, *el-Muknî*, c. 3/878.

¹¹¹ Kelvezânî, *el-Hidâye*, 381; Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 8/7.

¹¹² Şerif Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ebû Musa Hâşimî, *Kitâbü'l-irşâd ilâ sebili'r-reşâd*. (Beirut : Müessesetü'r-Risâle, 1998), 267.

¹¹³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/340-341.

¹¹⁴ Ebû'n-Necâ Şerefeddin Musa b. Ahmed Musa Haccâvî, *el-İknâ' li-tâlibi'l-intifâ'*. (Beirut : Dâru'l-marife, ts.), c. 4/82-83; Ebû İshak Burhâneddin İbrâhim b. Muhammed İbn Müflih, *el-Mübdî' fî şerhi'l-Muknî*. (Beirut : Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), c. 3/156-157; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kamâ'*, c. 5/6-7.

¹¹⁵ Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 8/7.

¹¹⁶ el-Hucurât 49/13.

¹¹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/388-390.

¹¹⁸ Örnek için bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/351, 361, 369, 417, 426.

¹¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/339-340.

¹²⁰ Zerkeşî, *Şerh*, c. 5/3-5.

¹²¹ Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 8/3-6.

durum olan nikâh lafzının müşterek lafız kabul edilmesine sebep olduğu gerekçesiyle kabul edilemez.

Tercihlerin gerekçelendirilmesinde Kur'an ve sünnet naslarından çeşitli şekillerde istidlalde bulunulduğunu görüyoruz. Mesela İbn Kudâme, nikâh kavramının Kur'an'da bir yer dışında¹²² cimâ anlamında kullanılmadığını söyledikten sonra Hz. Peygamber'den nakledilen “Ben nikâhtan doğdum, gayrı meşru bir şeyden (zinadan) değil”¹²³ hadisini tercihinin delil gösterir. Ona göre bu hadiste nikâh ve zina birbirine alternatif gösterilmiştir; her ikisinde de cimâ olduğuna göre nikâhı zinadan ayıran şey akittir.¹²⁴ Bu konudaki başka bir örnekte İbn Kudâme, nikâh akdinde taraflardan birisinin soru kipiyle icapta bulunmasına karşın karşı tarafın ‘evet’ diyerek kabulde bulunmasının akdin kurulması için yeterli olduğuna “Cennet ehli cehennem ehline: Biz Rabbimizin bize vadettiğini gerçek bulduk, siz de Rabbimizin size vadettiğini gerçek buldunuz mu? diye seslenir, onlar da "Evet" derler...”¹²⁵ ayetini delil göstermekte ve ‘soru, cevapta tekrarlanmış kabul edilir’ demektedir.¹²⁶ Yine incelediğimiz eserde onun, naslardan dilbilgisi kurallarını işletmek suretiyle bir takım istidlallerde bulunduğu dair örnekler de vardır.¹²⁷

İbn Kudâme, haberlere yönelik hem isnad hem de metin açısından birçok değerlendirme yapmaktadır. Kuşkusuz bu değerlendirmelerine yönelik özel çalışmaların yapılması gerekir. Biz burada onun bu değerlendirmelerinden dikkatimizi çeken bazılarına yer vermekle yetinmek istiyoruz. İbn Kudâme, haberlerin sıhhatine yönelik değerlendirmelerinde birçok hadis ve fıkıh âliminin ismine yer verdiği gibi bu konuda az da olsa ‘ashabu’l-hadîs’ ifadesine yer vererek de aktarım yapmaktadır. Bu ifade, müellifin kabul ettiği rivayetlerin sıhhatine yönelik olmaktan ziyade daha çok muhaliflerin sahih olmayan rivâyetleri için “Ashâbu’l-hadîs bu hadisi sahih görmedi/zayıf kabul etti.”¹²⁸ şeklinde yer almakta, bir yerde de ashabu’l-hadise görüş atfedilmektedir.¹²⁹ İbn Kudâme, bu ifadenin içeriğine dair herhangi bir açıklama yapmamıştır.

İbn Kudâme, muhalifinin delil gösterdiği hadisi ‘mürsel’ olması sebebiyle eleştirmiş¹³⁰, mevkuf olarak nakledilen hadisi merfû‘ hadise aykırı olması sebebiyle reddetmiştir.¹³¹ O, ayrıca delil gösterdiği hadise yönelik ‘münker’ eleştirisine, aynı haberin mevkuf olarak nakledildiğini söyleyerek cevap vermiştir.¹³² Müellif, mürsel haberleri mürsel olmaları gerekçesiyle kabul etmemekte ve gerekçesini de dile getirmektedir.¹³³ Bazı mürsel haberleri ise delil kabul ettiğini söylemekte, aynı şekilde neden delil kabul ettiğini de izah etmektedir.¹³⁴ Bu haberlerin daha ayrıntılı bir şekilde ele alınıp incelenmesi ve müellifin bu tür haberlere yönelik eleştirisinden maksadının ne olduğunun tespit edilmesi ayrı bir çalışmayı gerektirmekle birlikte İbn Kudâme’nin mürsel haberlere yaklaşımının farklı olduğunu

¹²² el-Bakara 2/230.

¹²³ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*. (Beyrut : Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, 2003), c. 7/307 ("Nikâh" Hadis no: 14076-14077).

¹²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/339-340, başka örnek için bk. 9/421.

¹²⁵ el-A‘râf 7/44.

¹²⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/459, başka bir örnek için bk. 9/355.

¹²⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/383, 471-472.

¹²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 7/438, 9/429, 13/361.

¹²⁹ Hattâbî’ye (388/998) atıfla söylenmiştir. Aynı yerde ashâbu’r-re’y de yer almaktadır. İbn Kudâme muhtemelen burada ashâbu’l-hadisi ashâbu’r-re’y mukâbili kullanmıştır. Bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 1/250.

¹³⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/380, 400.

¹³¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/429.

¹³² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/437.

¹³³ “Müsned ile çatışma, güçlü olmama” vb. gerekçeler için bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 10/14-15, 11/251, 12/373.

¹³⁴ “Sika imamların tahdis etmiş olması, hicaz fukahasının kabul etmiş olması” vb. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/541.

söyleyebiliriz. Bu da onun, Ahmed b. Hanbel’den nakledilen mürsellerin mutlak olarak kabul edildiğine yönelik görüşünü¹³⁵ tercih etmediğini göstermektedir.

İncelediğimiz eserde müellif, tercihlerinin icmaa uygun olduğunu ifade etmiştir. Eserde icmaa farklı türleriyle yer verilmiş, icma iddiasına yönelik eleştiriler de cevaplanmıştır. İbn Kudâme, icma deliline mutlak olarak yer verdiği gibi¹³⁶ çoğunluğun görüşü¹³⁷, ihtilafın olmaması şeklinde de yer verir.¹³⁸ İbn Kudâme, ehl-i sünnet dışındaki fırkaların fikhî görüşlerinin icmâin in’ikadında dikkate alınmayacağını, diğer bir ifadeyle mevcut bir icmâ bozmayacağını, yine bazı meseleler bağlamında dile getirir. Mesela Râfızî ve Haricî fırkalarının, bir erkeğin bir kadını halası veya teyzesi ile nikâhlayamayacağına dair icmâa muhalif görüşlerinin icmâi bozmayacağını İbnü’l-Münzir’den nakille belirtir.¹³⁹

İbn Kudâme, tercihlerini gerekçelendirirken usul kurallarına atıfta bulunur. Mesela şehveti olup zinaya düşmeme hususunda iradesi kuvvetli olan insanların¹⁴⁰ evlenmesinin hükmünün sünnet olduğuna dair tercihine delil olarak “...sîze helâl olan (başka) kadınlardan ikiyeşer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın”¹⁴¹ ayetini gösteren İbn Kudâme, ‘emrin nedbe delalet ettiğini’ dile getirerek tercihini gerekçelendirmiştir.¹⁴² Hz. Peygamber’in, bir kızın, kız kardeşinin boşanmasını istemesini nehyettiğini dile getirdikten sonra da bunu ‘nehyin, nehyedilenin fesadını gerektirdiği’ kuralını dile getirerek izah etmiştir.¹⁴³

İbn Kudâme’nin mefhum-u muhâlif ile amel ettiğine dair de Hz. Peygamber’den naklettiği “Hangi kadın velisinin izni olmadan kendini nikâhlarsa, onun nikâbı batıldır” ve “velisiz nikâh olma”¹⁴⁴ hadisleri bağlamında söylediği “Bu hadislerin mefhum-u muhâlifleri gereği, kadının nikâhının sahih olması için velisinin izni şarttır.” sözü örnektir.¹⁴⁵ İncelediğimiz kısımda usule dair bir başka örnek, âmmın tahsisine dairdir. İbn Kudâme “...bunun dışındakiler sîze helal kalmadı”¹⁴⁶ ayetinin âmm olduğunu ancak ‘kadının teyzesi veya halasıyla aynı nikâhta bulunmayacağı’ hükmünü içeren hadisle tahsis edildiğini söylemektedir.¹⁴⁷

Hanbelî mezhebinde bilindiği üzere ıstıshab delili kabul edilen delillerdendir.¹⁴⁸ İbn Kudâme’nin bu yöneme şu meselede yer verdiğini görüyoruz: Gayr-i müslim olan karı kocadan her biri diğerinden önce İslâm’a girdiğini iddia etse kadının sözüne itibar edilir. Çünkü mehir akit ile vacib olur; akit de var olduğuna göre buna bağlı olarak mehrin verilmesi gerekir.¹⁴⁹

¹³⁵ Ebü’l-Hattab Mahfuz b. Ahmed b. Hasan el-Hanbeli Kelvezânî, *et-Tembîd fî usûli’l-fıkıh* (Cidde: Dârü’l-Medenî, 1406), c. 3/130-131; Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *Ravzatü’l-nâzir ve cennetü’l-münâzir fî usûli’l-fıkıh alâ mezhebi’l-imâm Ahmed b. Hanbel* (Dımaşk: Dârü’l-Mustafa, 1432), 163-164; Selahattin Polat, “Mürsel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/53-54.

¹³⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî* c. 9/340-341, 471-472, 515-517, “Müslümanlar icma etmiştir”, 9/340, “İlim ehlinin icması” şeklinde 9/377, 398, 436.

¹³⁷ Çoğunluğu aykırı görüşün şâz kabul edilip dikkate alınmayacağını ifade ettiği yer için bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/553.

¹³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/355, 358, 359, 360, 375, 406-407, 422, 10/52.

¹³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/522.

¹⁴⁰ Hanbelî müellifler nikâhın hükmü meselesini, insanları şehvî durumlarına göre üç gruba ayırarak ele almışlardır, bk. Hâşimî, *Kitâbü’l-irşâd ilâ sebîl-r-reşâd.*, 267; Kelvezânî, *el-Hidâye*, 381; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/341-344; Zerkeşî, *Şerh*, c. 5/6-7; Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 8/6-14.

¹⁴¹ en-Nisâ 4/3.

¹⁴² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/341, “Emrin gereğinin vücüb olduğu” kuralını dile getirdiği örnek için bk. 9/424.

¹⁴³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/485-486.

¹⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/346.

¹⁴⁵ en-Nisâ 4/24.

¹⁴⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/522-523.

¹⁴⁷ Kelvezânî, *et-Tembîd fî usûli’l-fıkıh*, c. 4/251-252; İbn Kudâme, *Ravzatü’l-nâzir*, 203-205.

¹⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 10/12-13 başka bir örnek için bk. 9/543.

İbn Kudâme, kıyası delil göstererek de tercihte bulunmuştur. Onun, “كذا، كذا، كما، ف، يشبه، أشبه، سواء، مثل، قياسا على، قياس المذهب” gibi kıyas ifadelerini kullanarak kıyas yaptığını görüyoruz.¹⁴⁹ Mesela vücuduna süt giren çocuğun süt emmiş sayılıp sayılmayacağına dair meselede o, “İbn Mesûd’dan gelen hadise göre, süt emzirme (radâ) ancak kemiğin oluşması ve etin gelişimiyle gerçekleşir. Bilinçli bir radâ veya yanlışlıkla sütün burundan girmesi durumunda sütün, kemik ve et gelişimine etki edeceği açıktır. Öyleyse bu hadis ağızdan alınan süt ile burundan giren sütü birbirine denk hale getirir.” demektedir.¹⁵⁰ Yine o, kadınla halası veya teyzesinin tek akitle nikâhlanıp ilk akdin hangisi olduğunun bilinmemesi durumunda nikâhın batıl olduğunu söyledikten sonra evlenilen kadınla teyzesi veya halasının birbirlerine üstünlüğünün olmadığını ifade eder ve bu durumu, bir kadının iki erkekle evlenmesi hükmüne benzetir.¹⁵¹ Tercih etmediği görüşlerin, ilgili görüşü benimseyen kişinin mezhebindeki başka bir görüşle çelişmesinden dolayı tercih edilmemesi gerektiğini de ifade eden İbn Kudâme, burada benzer meseleleri birbirine kıyas etmiştir.¹⁵² Aynı şekilde tercih ettiği görüşe yönelik benzer eleştirileri de cevaplamıştır.¹⁵³

İlletin varlığı veya yokluğunun hükmün varlığı veya yokluğunu etkilediğine dair örneği de bulabildiğimiz eserde İbn Kudâme erkeğin, hanımını, onun üvey kızıyla aynı nikâh altında birleştirmesi meselesinde bunun caiz olduğunu belirttiikten sonra kadınla onun üvey kızı arasında bir akrabalık olmadığını, bunların birbirilerine iki yabancı gibi olduklarını söyler. Ayetteki hükmün illetini açıklayarak cem’in akrabalık bağlarını kesmekten korkulduğunda haram olduğunu, burada ise böyle bir şeyin söz konusu olmadığını dile getirir.¹⁵⁴ Yine bu meseleye dair Hz. Ali’den gelen aksi görüşü kabul etmeyen İbn Kudâme, ilgili görüşün zayıf kıyasa dayandığını, zayıf kıyasın ise bu konudaki “...birlikte olmadığımız kadınların kızlarıyla evlenmiş de bir günah yoktur”¹⁵⁵ ayet ve Abdullah b. Amr’dan nakledilen ‘Ümmü Habibe’nin, Hz. Peygamber’i kız kardeşiyle evlendirmek istediğine’ dair hadis karşısında delil gösterilemeyeceğini söylemektedir.¹⁵⁶ Bu da nas-kıyas çatışmasında nassı önceliğine dair bir örnektir.

İbn Kudâme’nin tercihlerini gerekçelendirirken gösterdiği bir diğer delil de maslahattır. Bilindiği üzere Hanbelî mezhebinde velinin onayı olmadan bir kızın nikâhlanması caiz değildir.¹⁵⁷ Velinin gaip olması durumunda Kâdî Ebû Ya’lâ nikâh için bir yıl beklenmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁵⁸ İbn Kudâme ise bir konuda bir sınırlandırma yapabilmek için nas olması gerektiğini bu konuda da nassın olmadığını ifade ederek ne Ebû Ya’lâ’nın bu tercihinin ne de velinin yolculuk mesafesi kadar uzakta olması şeklindeki ölçüyü kabul eder. Ona göre nassın olmadığı bu durumda insanların uygulamaları esas alınmalıdır. Veliyi böyle bir durumda bir yıl beklemenin kızın maslahatına uygun olmayacağını, bunun uzun bir süre olduğunu ve evlenmek isteyen kızın bu süre zarfında zarara uğrayabileceğini söyleyen İbn Kudâme, insanların geri dönmesi uzun sürecek kişiyi bekleme yönünde bir adetlerinin olmadığını, bu âdetin dikkate alınması gerektiğini, en doğru görüşün bu olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda o, kızın zarara uğramaması için velilerden izin alınması için mektup

¹⁴⁹ Bazı örnekler için sırasıyla bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/351, 353, 374, 419; 9/430, 432; 9/361, 369, 412, 429; 9/411, 414, 421, 428; 9/354; 9/359, 362, 364, 403, 449; 9/354, 416; 9/425; 9/418; 9/353, 365, 486; 9/417, 418.

¹⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 11/313.

¹⁵¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/534-535.

¹⁵² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/364, 422.

¹⁵³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/354.

¹⁵⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/543, İletin şartları ile ilgili örnek için bk. 9/410.

¹⁵⁵ en-Nisa 4/23.

¹⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/515-517.

¹⁵⁷ İbnü'l-Bennâ, *el-Muknî*, c. 3/880; Kelvezânî, *el-Hidâye*, 384.

¹⁵⁸ Kelvezânî, *el-Hidâye*, 386; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/386.

yazılması gerektiğini ve buna göre hareket edilerek hâkimin (sultanın) bu durumdaki kızın velisi olacağını ve kızın bir yıl gibi uzun süre beklemeden evlenebileceğini savunur.¹⁵⁹

İbn Kudâme, örfün varlığını delil kabul ettiği gibi olmamasını da delil kabul etmiştir. Mesela o, mehrin muaccel olup olmadığına dair bir belirsizlik durumunda yapılması gerekeni örfün belirleyeceğini şu şekilde ifade etmiştir: “Mehrin vadesi belli ise vadesinde ödenmelidir. Değilse örfe göre mehrin vadesi ayrılık ve ölümle ortadan kalkar.”¹⁶⁰ Onun, özellikle dilbilgisine dayalı tercihlerinde örfü delil gösterdiğini görmekteyiz.¹⁶¹ Mesela o, nikâh kelimesinin akit için hakikat, cimâ için mecaz olduğu görüşünü tercih ettikten sonra nikâhın mecazen akit anlamında olduğunu söyleyenlere cevap vermiş ve: “Nikâhın akit için mecaz olduğunu söyleyebilmek için nikâh kelimesinin örfi isim olduğunu kabul etmek gerekir, oysa böyle bir şey söz konusu değildir.” diyerek örfün olmamasını delil göstermiştir.¹⁶² Yine o, zenginliğin denklik için şart olduğuna dair rivayetlerin tercihinde örfü dikkate almıştır.¹⁶³

3.2.3. İbn Kudâme'nin Tercihlerinin Sonraki Eserlere Etkisi

Eserin incelediğimiz kısmı dikkate alındığında İbn Kudâme'nin bazı konularda mezhepte meşhur olan veya mezhep âlimlerinin çoğu tarafından tercih edilen görüşün aksine bazı tercihler yaptığını görüyoruz. Bu tercihlerin bazılarının müelliften sonra kaleme alınmış eserleri etkilediğini söyleyebiliriz. Onun özellikle mezhebin çoğunluğuna aykırı tercihlerinin sonraki eserlerde yer bulması, *el-Muğni*'nin sonraki eserler üzerindeki doğrudan etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Bu konuda incelediğimiz kısımda iki örnek dikkatimizi çekmektedir.

Bunlardan birincisi nikâhta velayette veliler arasındaki sıralama konusunda yapılan tercihtir. İbn Kudâme'nin velayette, öz kardeşi, baba bir kardeşe öncelemesine yönelik tercihi¹⁶⁴ kendisinden önceki âlimlerden Gulâmu'l-Hallâl¹⁶⁵ ve Hâşimî'nin tercihlerine¹⁶⁶ uygundur. Kâdî Ebû Ya'la¹⁶⁷, İbnü'l-Bennâ ve Kelvezânî ise bu konuda kardeşler arasında bir ayırım yapılmayacağı yönündeki rivayeti tercih etmişlerdir.¹⁶⁸ Zerkeşi'nin verdiği bilgilere bakılırsa İbn Kudâme'nin tercih ettiği görüş, Ahmed b. Hanbel'den “nas” olarak gelmemiş, Gulâmu'l-Hallâl'dan nakledilmiştir.¹⁶⁹ Bu sebeple Zerkeşi, bu konuda, mezhepteki birçok âlimin tercih ettiğini söylediği kardeşlerin velayet sıralamasında birbirine denk olduğuna dair görüşü tercih etmiştir.¹⁷⁰ Merdâvî; Gulâmu'l-Hallâl ve İbn Kudâme'nin tercihlerinin müteahhir âlimlerin de görüşü olduğunu zikreder. Ona göre de mütekaddim âlimleri diğer rivayeti tercih etmişlerdir.¹⁷¹ Bizim de tespitimize göre durum, Merdâvî'nin dediği gibidir.¹⁷²

¹⁵⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/385-386.

¹⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 10/115. Başka örnek için bk. 9/394- 395.

¹⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/339-340, 471-472.

¹⁶² İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/339-340, Başka örnek için bk. 9/446.

¹⁶³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/394-395.

¹⁶⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9/355-358.

¹⁶⁵ Kelvezânî bu tercihi Gulâmu'l-Hallâl'a nispet ederken Kelvezânî, *el-Hidâye*, 385; İbnü'l-Bennâ mezhep imamından ikinci bir rivayet olarak nakletmektedir, İbnü'l-Bennâ, *el-Mukni*, c. 3/882.

¹⁶⁶ Zerkeşi, Hâşimî'nin bu meseledeki tercihini, her iki kardeşin de velayette birbirine denk oldukları yönünde olduğunu söylemektedir (Zerkeşi, *Şerb*, 5/30-31) ancak Hâşimî'nin eserinde durum onun söylediği gibi değildir, bk. Hâşimî, *Kitâbü'l-irşâd ilâ sebîli'r-reşâd*, 269.

¹⁶⁷ İbnü'l-Ferrâ, *Şerhu muhtasari'l-Hurakî*, 2/9-12.

¹⁶⁸ İbnü'l-Bennâ, *el-Mukni*, c. 3/881; Kelvezânî, *el-Hidâye*, 385; Bu meselede İbn Kudâme ile Hâşimî aynı tercihte birleşirler. Hâşimî, *Kitâbü'l-irşâd ilâ sebîli'r-reşâd*, 269.

¹⁶⁹ Zerkeşi, *Şerb*, c. 5/30-31.

¹⁷⁰ Zerkeşi, *Şerb*, c. 5/26-33,57-58.

¹⁷¹ Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 8/69.

¹⁷² İbn Müflih, *el-Mübdî' fî şerbi'l-Mukni*, c. 6/106; Musa Haccâvî, *el-İknâ' li-tâlibi'l-intifâ'*, c. 3/172; Buhûtî, *Keşşâfî'l-kenâ'*, c. 5/51.

Ahmed b. Hanbel'den gelen farklı görüşlerde İbn Kudâme'nin müteahhir dönemde de kabul görmüş diğer bir görüşü kefâet meselesi ile ilgilidir. Kefâetin nikâhın sıhhat şartlarından birisi olup olmamasına dair Ahmed b. Hanbel'den iki farklı rivayet gelmiş, İbn Kudâme bunlardan denkliğin şart olmadığına dair olan rivayeti tercih etmiştir.¹⁷³ Hâşimî, konu hakkındaki ihtilafa yer vermeden denkliğin sıhhat şartı olduğu görüşünü dile getirmektedir.¹⁷⁴ Kâdı Ebû Ya'lâ, İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî ve Kelvezânî ise bu konuda İbn Kudâme ile benzer tercihte bulunmuştur.¹⁷⁵ Zerkeşî, bu konuda da İbn Kudâme'nin aksi yöndeki görüşünü tercih etmiştir. Ancak Zerkeşî, bu tercihini, İbn Kudâme'nin yer vermediği delillerle gerekçelendirmiştir. Ayrıca o, bu meseleye şahsî hak bakımından değil Allah hakkı bakımından da bakmış, denkliğin sadece kız ve veliyi ilgilendirmediğini, bunun toplumla da ilgisi olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁶ Merdâvî ise mütekaddim ulemanın çoğunun, kefâeti, nikâhın sıhhat şartı kabul ettiğini söylerken müteahhir ulemanın çoğunun görüşünün ise İbn Kudâme'nin tercihinine uygun olduğunu söylemiştir.¹⁷⁷ Yine Merdâvî'nin aktardıkları, İbn Kudâme'nin tercihlerinin etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Onun bu tercihinin etkisi diğer Hanbelî âlimlerin eserlerinde de incelenmiş ve teyit edilmiştir.¹⁷⁸

İbn Kudâme'nin mezhep içerisindeki konumunu gösterecek bir başka husus da onun tercihlerinin mezhepteki râcih görüşlerin tespit edilmesindeki etkisidir. Merdâvî, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf* adlı eserinde mezhep içi tercihlerinden hangisinin râcih olduğunu mercuh görüşlerle mukayese ederek belirlemektedir. Onun ifade ve atıflarına göre İbn Kudâme mezhepteki râcih görüşün belirlenmesinde adı geçen âlimlerden bir tanesidir. Mesela o, nikâh kelimesinin, akit için hakikat mi mecaz mı olduğu konusunda mezhebin râcih görüşünü belirtirken doğrudan İbn Kudâme'yi esas almıştır.¹⁷⁹ Meseleyi kısa bir biçimde ele alan İbn Müflih (öl. 884/1479), Haccâvî (öl. 968/1560) ve Buhûtî'nin (öl. 1051/1641) tercihleri de Merdâvî ve İbn Kudâme'nin tercihi ile benzerdir.¹⁸⁰ Yine Merdâvî, ergin bakire kızın velisi tarafından evliliğe zorlanabileceğine yönelik mezhepteki râcih görüşü ortaya koyarken İbn Kudâme¹⁸¹ başta olmak üzere Hırakî, Kâdı Ebû Ya'lâ, Kelvezânî, İbnü'l-Bennâ gibi âlimlerin de bu görüşte olduğunu zikreder. İbn Kudâme'nin bu tercih ve tesirlerinin izleri incelediğimiz diğer âlimlerde de tespit edilmiştir.¹⁸²

Sonuç

İbn Kudâme, Hanbelî mezhebine uzun süre hizmet eden Kudâme ailesinin bir ferdidir. Birçok âlim, onun özellikle fıkıh alanındaki kıymetini takdir etmiştir. Onun hakkında Hanbelîlerin imamı, mezhebe ve usulüne vakıf ve hilâfta imam kabilinden birçok nitelime bulunmakta olup o, Sahibu'l-Muğnî, Muvaffak ve Şeyh gibi unvanlarla ön plana çıkmaktadır. Hanbelî mezhebinin mütekaddim, mütevassit ve müteahhir şeklinde üç döneme ayrıldığı belirtilmektedir. İbn Kudâme, Kâdı Ebû Ya'lâ ile başlayan mütevassit dönem Bağdat

¹⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/388-390.

¹⁷⁴ Hâşimî, *Kitâbü'l-irşâd ilâ sebîli'r-reşâd.*, 267-268.

¹⁷⁵ İbnü'l-Ferrâ, *Şerhu muhtasarî'l-Hırakâ*, c. 2/19-20; İbnü'l-Bennâ, *el-Muknî*, c. 3/886; Kelvezânî, *el-Hidâye*, 387; Merdâvî Kelvezânî'nin lüzum şartı olarak tercih etmesini hilâf türü eserinde belirttiğini zikreder, Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 8/106.

¹⁷⁶ Zerkeşî, *Şerh*, c. 5/59-67.

¹⁷⁷ Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 8/105-106.

¹⁷⁸ İbn Müflih, *el-Mübdî' fî şerhi'l-Muknî*, c. 6/123; Musa Haccâvî, *el-İkenâ' li-tâlibi'l-intifâ'*, c. 3/179; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kenâ'*, c. 5/67.

¹⁷⁹ Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 8/4.

¹⁸⁰ İbn Müflih, *el-Mübdî' fî şerhi'l-Muknî*, c. 6/81-82; Musa Haccâvî, *el-İkenâ' li-tâlibi'l-intifâ'*, c. 3/156; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kenâ'*, c. 5/5-6.

¹⁸¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9/399-400.

¹⁸² İbn Müflih, *el-Mübdî' fî şerhi'l-Muknî*, c. 6/98-99; Musa Haccâvî, *el-İkenâ' li-tâlibi'l-intifâ'*, c. 3/170; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kenâ'*, c. 5/43.

ulemasındandır. Eserleri çeşitli çalışmalara konu olmuş, yaşadığı yüzyıldan itibaren Hanbelî âlimlerin telif faaliyetlerine etki etmiştir.

İslâmî ilimlerde yetkin bir konumda olan İbn Kudâme kelim, fıkıh usulü ve furuu alanında eserler telif etmiştir. Bunlar içerisinde onu en çok tanıtan eseri, başta hilâf türü olmak üzere muhtasar, şerh ve çeşitli türdeki eserlerden yararlanarak yazdığı *el-Muğnî* dir. Kâdı Ebû Ya'îlâ el-Ferrâ, Kelvezânî, İbnü'l-Münzir, İbn Abdilber ve daha birçok âlimin eser ve görüşleri *el-Muğnî*'ye kaynaklık etmiştir. O, bu eserinde bir konu hakkında mezhep içinde veya dışında var olan bütün görüşlere yer vermeye çalışmış, yer verdiği bu görüşleri ve delillerini inceleyip tartışmış ve mezhepteki birden fazla görüş içerisinde tercihlerde bulunmuştur.

İbn Kudâme eserinde, kendisinden önce yaşamış önemli birçok âlimin farklı tercih ve görüşlerine yer vermiş, bunları delilleriyle birlikte değerlendirmeye tabi tutmuştur. Ancak buna rağmen birçok meselede ilgili hükmü mutlak bıraktığı da tespit edilmiştir. O, aynı şekilde Ahmed b. Hanbel'den gelen farklı görüşleri de irdelemiş; tercihlerini genellikle mezhepte kabul edilen tercih ölçütleri çerçevesinde yapmıştır. Ancak bazı meselelerde mezhepte kabul görmüş veya mezhep imamından sahih olarak nakledilmiş görüşlere aykırı tercihlerde bulunmuştur. Ayrıca yaptığı tercihlerden bazıları Hırakî'nin metnine muhaliftir. İbn Kudâme tercihlerini Kur'an, sünnet, icma, sahabe sözü ve uygulaması, ıstıshab, maslahat, kıyas, örf gibi delillerle savunmuştur. O, tercih etmediği görüşlerin delillerini çeşitli yönlerden eleştirdiği gibi tercihlerinin delillerine yönelik eleştirileri de cevaplamıştır.

İbn Kudâme kendisinden önceki âlimler içerisinde en çok Kâdı Ebû Ya'îlâ'ya atıfta bulunmuştur. İki âlimin meseleleri ele alış ve tercihleri arasında benzerlikler bulunduğu gibi farklılıklar da bulunmaktadır. İbn Kudâme, Kâdı Ebû Ya'îlâ'nın özellikle mezhebe aykırı görüşlerini eleştirmiştir. İbn Kudâme'nin kendisinden sonraki âlimlerin tercih ve eserlerine etki ettiği söylenebilir. Ancak Zerkeşî'nin tercihlerinde, tespit edebildiğimiz kadarıyla, İbn Kudâme'nin belirgin bir etkisi yoktur. Müteahhir dönemde Kâdı unvanını almış olan Merdâvî üzerinde *el-Muğnî*'nin etkisi kaynak olma özelliğinin ötesinde görüş ve rivayetleri değerlendirmesinde, nakillerinde, râcih görüşleri tespit etmesinde, tercihlerine olan etkisinde kendisini göstermektedir. Ayrıca İbn Müflih, Haccâvî ve Buhûtî gibi sonraki Hanbelî âlimlerin tercihlerinin -ekseriyetle- onun görüşleriyle aynı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, Hanbelî âlimlerin telif faaliyetlerinin yanı sıra mezhep içi fikhî mesailer üzerinde de İbn Kudâme'nin *el-Muğnî* adlı eserinin müessir olduğu söylenmelidir.

Kaynakça

- Bârûdî, Abdullah Ömer. *el-Berkü'l-lemmâ' fîmâ fi'l-Mugnî min ittifâk ve'l-iftirâk [ve'l-icmâ] : ve hüve fibrisun li-tilkê'l-mesâilî kema fi Kitâbi'l-Mugnî*. Beyrut : Dâru'l-Cinan, 1986.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 10 Cilt. Beyrut : Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 2003.
- Buhûtî, Mansur b. Yunus b. Salâhiddîn. *Keşşâfu'l-kenâ' an metni'l-İkenâ'*. 6 Cilt. Beyrut : Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Ebû Zehra, Muhammed. *Ahmed b. Hanbel: Hayatı, Görüşleri, Fıkıhta yeri*. çev. Osman Keskioglu. Ankara : Hilal Yayınları, 1984.
- Ebû Zeyd, Bekr b. Abdullah. *el-Medhalü'l-mufassal ila fıkbi'l-imam Ahmed b. Hanbel ve tabricâti'l-ashâb*. 2 Cilt. Riyad : Dâru'l-Âsime, 1997.
- Gâmîdî, Ali b. Saîd. *İbtiyârâtü İbn Kudâme el-fıkhiyye fî eşheri'l-mesâilî'l-hilâfiyye*. 4 Cilt. Riyad : Daru Taybe, 1997.
- Hâşimî, Şerif Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ebû Musa. *Kitâbü'l-irşâd ilâ sebili'r-reşâd*. Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- Hırakî, Ebü'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin b. Abdullah Hırakî Bağdâdî Hanbelî. *Mubtasaru'l-Hırakî*. Dâru's-sahabe, 1993.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Sikatüddîn Ali b. Hasan b. Hibetullah. *Târîhu medîneti dımaşk*. 80 Cilt. Beyrut : Dâru'l-Fıkr, 1995.
- İbn Bedrân, Abdülkadir. *el-Medhal ila mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- İbn Hamdân, Ebû Abdullah Necmeddîn Ahmed el-Harrânî. *Sıfatü'l-fetvâ ve'l-müftâ ve'l-müsteftâ*. Beyrut : el-Mektebü'l-İslâmî, 3. Basım, 1976.
- İbn Humejd, Muhammed b. Abdullah b. Ali Âmirî Necdî. *es-Sühübü'l-vabile alâ darâibi'l-Hanâbile*. 3 Cilt. Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1996.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed. *İ'lâmu'l-muvakkeîn an rabbi'l-alemin*. 4 Cilt. Beyrut : Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1991.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İmadüddîn İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 21 Cilt. Cize : Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1997.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed. *Ravzatü'n-nâzır ve cennetü'l-münâzır fî usûli'l-fıkıh alâ mezhebi'l-imâm Ahmed b. Hanbel*. Dımaşk: Dâru'l-Mustafa, 1. Basım, 1432.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğnî*. 15 Cilt. Riyad: Dâru âlemi'l-kütüb, 1997.
- İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed Makdisî Râmînî. *el-Fürû' ve tashîhu'l-furû'*. 11 Cilt. Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2003.
- İbn Müflih, Ebû İshak Burhâneddîn İbrâhim b. Muhammed. *el-Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'*. 8 Cilt. Beyrut : Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed. *ez-Zeyl ala Tabakâti'l-Hanâbile*. 5 Cilt. Riyad : Mektebetü'l-Ubeykan, 2005.
- İbnü'l-Bennâ, Ebû Ali Hasan b. Ahmed b. Abdullah Bağdâdî. *el-Mukni' fî şerhi mubtasari'l-Hırakî*. 4 Cilt. Riyad : Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 1993.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî. *Def'u şühbeti't-teşbih bi-ekeffi't-tenzih*. Beyrut : Dâru'l-imâmî'r-ruvvâs, 4. Basım, 2007.
- İbnü'l-Ferrâ, Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin Bağdâdî Hanbelî. *Tabakâti'l-Hanâbile*. 2 Cilt. Beyrut : Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbnü'l-Ferrâ, Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'lâ. *el-Câmiü's-sagîr fî'l-fıkıh alâ mezhebi'l-İmam Ahmed b. Muhammed b. Hanbel*. Riyad : Dâru Atlas, 2000.
- İbnü'l-Ferrâ, Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'lâ. *el-Mesâilü'l-fıkhiyye min kitâbi'r-rivayeteyn ve'l-vecheyn*. 3 Cilt. Riyad : Mektebetü'l-Maârif, 1. Basım, 1985.
- İbnü'l-Ferrâ, Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'lâ. *et-Ta'likatü'l-kebtire fî mesâilî'l-hilâf*. 4 Cilt. Dımaşk : Darü'n-Nevadır, 1. Basım, 2014.
- İbnü'l-Ferrâ, Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'lâ. *Şerhu mubtasari'l-Hırakî*. 2 Cilt. Mekke: Ummu'l-kurâ Üniversitesi, 1986.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed. *Şezerâtü'z-zeheb fî abbâri men zeheb*. 11 Cilt. Beyrut : Dâru İbn Kesir, 1986.
- İbnü'l-Mibred, Ebü'l-Mehasin Cemaleddin Yusuf b. Hasan b. Ahmed. *ed-Dürü'n-nakî fî şerhi elfâzi'l-Hırakî*. 3 Cilt. Cidde : Dâru'l-Müctema', 1991.

- İbnü'l-Mibred, Ebü'l-Mehasin Cemâleddîn Yusuf b. Hasan b. Ahmed. *Mu'cemü'l-kütüb*. Kahire : Mektebetu İbn Sina, 1989.
- İbnü'n-Neccâr, Ebû Abdullah Muhibbüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Hasan Bağdâdî. *Zeylu Târîh-i Bağdâd*. 24 Cilt. Beyrut : Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- Kallek, Cengiz. "Ebû Ya'lâ el-Ferrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/253-255. İstanbul, 1994.
- Kaya, Eyyüp Sait. "Muhtasar (Fıkıh)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/61-62. İstanbul, 2006.
- Kelvezânî, Ebü'l-Hattab Mahfûz b. Ahmed b. Hasan el-Hanbelî. *el-Hidâye fî fûrû'î'l-fıkbi'l-Hanbelî*. Kuveyt : Gurâs, 1. Basım, 2004.
- Kelvezânî, Ebü'l-Hattab Mahfuz b. Ahmed b. Hasan el-Hanbelî. *et-Tembîd fî usûli'l-fıkbi*. 4 Cilt. Cidde: Dâru'l-Medenî, 1. Basım, 1406.
- Koca, Ferhat. "İbn Kudâme, Muvaffakuddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/139-142. İstanbul, 1999.
- Koca, Ferhat. *İslam Hukuk Tarihinde Selefi Söylem Hanbeli Mezhebi*. Ankara : Ankara Okulu, 2011.
- Koca, Ferhat. "Ravzatü'n-Nâzır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/476-477. İstanbul, 2007.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahî el-Himyârî. *el-Muwatta'*. 8 Cilt. Abu Dabi : Müessesetü Zâyid b. Sultan, 1. Basım, 2004.
- Merdâvî, Ebü'l-Hasan Alâeddin Ali b. Süleyman b. Ahmed. *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-bilâf alâ mezhebi'l-İmâmî'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*. 12 Cilt. Beyrut : Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1986.
- Merrûzî, Ebû Yakup İshak b. Mansur b. İbrahim. *Mesâilü İmam Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Rahaveyh*. 9 Cilt. Medine: İmadetu'l-bahsi'l-ilmî, 1. Basım, 2002.
- Musa Haccâvî, Ebü'n-Necâ Şerefeddin Musa b. Ahmed. *el-İknâ' li-tâlibi'l-intifâ'*. 4 Cilt. Beyrut : Dâru'l-marife, ts.
- Onuş, Muhammed Usame. *Hırakî'nin el-Muhtasar'ı ve Hanbeli Mezhebine Etkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Özel, Ahmet. *Hanefi Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*. Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Özen, Şükrü. "Hırakî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/322-323. İstanbul, 1998.
- Özen, Şükrü. "Hilâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/527-538. İstanbul, 1998.
- Polat, Selahattin. "Mürsel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/52-54. İstanbul, 2006.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Iber fî haberi men gaber*. 4 Cilt. Beyrut : Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tezkeiretü'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut : Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1998.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Abdullah. *Şerbu'z-Zerkeşî alâ muhtasari'l-hırakî fî'l-fıkbi alâ mezhebi İmam Ahmed b. Hanbel*. 7 Cilt. Riyad : Mektebetü'l-Ubeykan, 1. Basım, 1993.
- Zuhaylî, Muhammed. *Merci'u'l-ulûmi'l-islâmiyye*. Şam: Dâru'l-marife, ts.